

'מה קרה בחדר האוכל?'

פילוג עין חרוד בעיתונות התקופה

יונתן גור־דיק

מבוא

תחילתו של הפילוג בקיבוץ המאוחד היא בפילוג אשדות יעקב בקיץ 1950 וסיומו בהסכם חלוקת עין חרוד בסתיו 1955. מאמר זה עוסק בייצוג דרך ההתחתיים של חלוקה זו. בפרק זמן קצר יחסית, ועל רקע האירועים האינטנסיביים שאפיינו את שנות המדינה הראשונות, נקרעה התנועה הקיבוצית הגדולה ביותר על פי מפתח מפלגתי. משקים ותיקים נחלקו לשניים, בודדים וקבוצות עברו ממשק של תומכי מפ"ם למשק תומכי מפא"י או עשו את המסלול ההפוך, ולעתים אף עבר קו השבר של הפילוג בתוך התא המשפחתי.

כיום נראה שקשה להבין את הדחיפות שחשו הנפשות הפועלות בפרשה, והמחקר חלוק אם בשל דחיפות זו החל תהליך נסיגתה של התנועה הקיבוצית מעמדתה המרכזית בחברה הישראלית או שמא היא היתה רק חלק ממנו. העניין ברור אף פחות כשמביאים בחשבון את אחריתה: זמן קצר לאחר הפילוג החלו מפלגותיהם של האויבים הפוליטיים המרים לשתף פעולה בממשלה עד לאיחוד של ממש, ושתי התנועות היריבות, הקיבוץ המאוחד (להלן: הקה"מ) ואיחוד הקבוצות והקיבוצים (להלן: האיחוד), החלו לחתור לאיחוד מחדש כעבור שני עשורים.

על כך כתב בסוף שנות השמונים חיים הדרי, איש קיבוץ יפעת ובעצמו בעל תפקיד בפילוג:

מאז שנתחולל, פילוג הקיבוץ המאוחד [מרחף] מעל התנועה הקיבוצית כולה, וגם מחוצה לה, כסוגיה סתומה, מולידה תהיות ומבוכות הרבה [...]. אל התוהים מצטרפים בנים ונכדים המקשים ומבקשים מהוריהם את פשר

* המחבר הוא מורה וסטודנט לתואר שני בחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת תל אביב. מאמר זה מבוסס על עבודת סמינר שהוכנה בסמינר 'החברה הישראלית, 1948-1977: מבט בינתחומי' בהנחיית פרופ' ירון צור בחוג להיסטוריה של עם ישראל, אוניברסיטת תל אביב.

הפילוג. ויש גם חברים שהפילוג חרש על גבם וגופם, והם נקלעים למבוכת נפש בנסותם להשיב ולתרץ את דרך הייסורים של הפילוג בעברם הקיבוצי.¹

ייתכן שיותר מכול, הסיבה לכך שהפילוג בקיבוץ המאוחד הוא אירוע המצריך תיווך לאנשי ההווה היא היותו תולדה מובהקת של תפיסות עולם אידאולוגיות-פוליטיות. הסיבה המרכזית לו היתה פוליטיזציה קיצונית של המערכת הקיבוצית, ובהיגיון הפנימי של המפלגים לא אפשרו הפערים הפוליטיים חיים משותפים. התווך שבין האידאלים ובין היום-יום - זה שבו חיים רוב בני האדם - לא היה קיים. המציאות ממילא היתה רוויית פילוגים פוליטיים, וכשהקיבוץ הופך להיות בראש ובראשונה זירה פוליטית, פילוג הוא פתרון תקף.

מפתח לחפש מניעים כמוסים לפילוג בקיבוץ המאוחד. גם העובדה שפעמים רבות המפתח שעל פיו התפלגו קיבוצים היה בין השאר חברתי² מסייעת למסקנה כזו. אך קריאה של עיתונות בת הזמן וספרות המחקר מעלה את החשש שהסבר אישי, חברתי או פרוזאי אחר יחטא באנכרוניזם.

במאמר לא חתום בעיתון דבר, חודשים אחדים לאחר תחילת פרשת הפילוג, מאבחן הכותב את חברי וחברות הקיבוצים באופן שמסייע לנו בהבנת פני הדברים:

אישי הקיבוץ הוא יותר מכל אדם אחר 'הומו פוליטיקוס', אישיות פוליטית: כל חייו מבוססים ומודרכים ע"י אידיאה ציבורית ומשום כך מובן שהקרקע הפוליטי קיבל בקיבוץ גילוי חריף ואוניברסאלי יותר מאשר בכל שכבה ציבורית אחרת. האווירה הקשה ביחסים בין איש לאיש, המפורדים מבחינה מפלגתית, היא אחת המכשלות בחיי הקיבוץ כיום.³

מאמר זה יסקור ידיעות, מאמרים וכתבות מהעיתונים דבר ועל המשמר, שעסקו בפילוג. סקירה כזו מאפשרת לנו לקרוא את הפרשה בעיניהם של אנשי התקופה, ובמקביל ובעזרת המחקר הקיים להעמיק את הבנתנו אותה ולצייר את תמונתה המורכבת. לאורך פרשת הפילוג בקיבוץ המאוחד, בין קיץ 1951 לסתיו 1955, התפרסמו בעיתונים אלו מאות רבות של ידיעות בעניין, ועל מנת שלא לתפוס מרובה בחרתי לעסוק בייצוגים העיתונאיים של פילוג עין חרוד.

לצורך המחקר סקרתי את כל הידיעות, הכתבות והמאמרים שנגעו לפילוג עין חרוד בשני העיתונים, מתחילת תהליך הפילוג ועד לסימומו. דגש הושם באירועי

- 1 חיים הדרי, הפילוג בקיבוץ המאוחד: סיפור ותעודה בצדו, יד טבנקין, אפעל 1988, עמ' 7.
- 2 הנרי ניר, רק שביל כבשו רגליי, הקיבוץ המאוחד, מוסד ביאליק ומכון בן-גוריון, קריית שדה בוקר 2000, עמ' 463.
- 3 'סופרנו לענייני ציבור', 'חילוקי הדעות בקיבוץ המאוחד', דבר, 1.1.1951.

התקופה המרכזיים, אך גם בידיעות יום-יומיות המתארות את שגרתו של קיבוץ מפולג. בקריאה השווית בין התיאורים בשני העיתונים תוך כדי השוואתם לידוע לנו מהמחקר ההיסטורי.

כמובן, גם שאר עיתוני התקופה, שגיוון העיתונות המודפסת בה היה רב מזה שקיים כיום, סיקרו את הפילוג. אך התמקדות בדבר ובעל המשמר מוצדקת שכן הם ייצגו במידה רבה את קוטבי הסכסוך: דבר כעיתון ההסתדרות, ששולט בה הקו של מפא"י; ועל המשמר, עיתונה של מפ"ם, שבהקשר זה עמדת הקיבוץ המאוחד היתה עמדתו. עדות לכך אפשר למצוא בכך שלאחר שהקוים המפלגתיים שורטטו ערב הפילוג, על כל חבר בעין חרוד היה להזדהות מפלגתית, ועל פי מפתח מפלגתי זה קיבלו החברים עיתון: המזוהים כאנשי מפא"י קיבלו מדי יום את גיליון דבר; יריביהם תומכי מפא"י והקיבוץ המאוחד - גיליון על המשמר.

שני העיתונים מילאו אפוא תפקיד מורכב. הם מסגרו את סיפור הפילוג בתודעת ציבור הקוראים הכללי, וכך גם בעבור קוראיהם מעין חרוד. עם זאת, עבור הקוראים מעין חרוד היה מדובר גם בכלי שדרכו הם עצמם זכו לייצוג של עמדותיהם ושל רגשותיהם - האישיים והציבוריים. אם כן, אפשר לקרוא ייצוג עיתונאי זה של פרשת הפילוג הן כביטוי של השחקנים הפעילים בפרשה - חברי קיבוץ, אנשי מנגנון המפלגה והתנועה, מערכות העיתונים ועוד - והן כטיוטה הראשונה של הפילוג כפי שיירשם בזיכרון הקיבוצי, של אותם גורמים וכן של הציבור הרחב.

מחקר היסטורי נטול פניות המסתמך על תעודות בנות הזמן, כגון פרוטוקולים, מכתבים וכדומה, יכול להיות מועיל יותר במאמץ להתחקות אחר אמת היסטורית או להגיע אליה בקירוב. השוואה בין עיתונות בת-הזמן ובין התמונה העולה מהמחקר, ובכלל זה בנושא שלפנינו, מעלה שלעתיים התיאור בעיתונים רחוק למדי ממה שאירע ככל הנראה במציאות. אולם העיתונות מלמדת אותנו דברים חשובים אחרים. למשל, כיצד בעלי העניין - ההסתדרות בראשות מפא"י ומפ"ם במקרה שלפנינו - רצו להיות מוצגים, וכיצד הם רצו להציג את פני הדברים; מהו הפער בין תמונת המציאות המשתקפת בעיתונים השונים; איך מסבירים השחקנים הפעילים את מניעיהם, מה הן הצדקותיהם למצב וכיצד הם מפרשים אותו.

נוסף על כך, עיון בעיתונים מלמד אותנו רבות על אודותיהם. הקריאה שופכת אור על סדר היום, שבפועל יכול להיות שונה מהמוצגה עליו, על מידת הפלורליזם שמקיים כל אחד מהעיתונים הנסקרים ולמי נתונה נאמנותו של כל אחד מהם, ועוד. ומדוע עין חרוד? עין חרוד מספרת את סיפורו של הפילוג בקליפת אגוז. עוד טרם הפילוג היתה עין חרוד לסמל, כערש הקבוצה הגדולה וכמרכזו של הקיבוץ המאוחד. הפילוג הפך את עין חרוד לסמל מסוג שונה, כזה המגלם בתוכו את כל מאפייניו השליליים של הפילוג ואת הדרך שבה שותפים זה שנים הופכים לאויבים מרים. גם מבחינה עיתונאית היו בפרשת עין חרוד החומרים שמהם עשוי סיפור טוב: מרכזו של הקיבוץ המאוחד שבו הרוב מורכב דווקא מאנשי האיחוד; מקום מושבם

של מנהיגים בולטים בתנועת העבודה, משני צדי המתרס; גם קיצוניותם של האירועים והתמשכותם לאורך זמן כה רב. הזמן הרב, אגב, מסביר את העיסוק בזוטות שבו ניתקל לעתים, כי הפרשה נמשכה והסוגיות האידאולוגיות לובנו על גבי העיתון עוד בתחילתה, ומה שנשאר הוא היום-יום של משק קיבוצי המנהל חיים כפולים.

בספרו **סנוורים** מציין ברוך כנרי את העובדה שעל הפילוג בקה"מ לא נכתבו מחקרים רבים.⁴ ספרים ומאמרים אכן התפרסמו בנושא - איל כפכפי, אלי צור, יוסי אסף וכנרי הם החוקרים הבולטים של הפרשה - אך מרבית הספרות העוסקת בפילוג היא ביוגרפית-אפולוגטית או מצויה בתוך חיבורים מקיפים יותר על אודות ההיסטוריה של התנועה הקיבוצית, בעיקר זו הפוליטית, וגם בספרות הלא מחקרית ההתייחסות אליו נדירה. באשר לפילוג עין חרוד, כפכפי כתבה מאמר שהוקדש לנושא (מאמרה של כפכפי יהיה אינסטרומנטלי בחיבור זה כאמת מידה להשוואה בין הסיקור העיתונאי בזמן אמת ובין הידוע לנו מהמחקר ההיסטורי).⁵

בשנים האחרונות היכול דל אף יותר: ספרו של כנרי הוא החיבור המשמעותי האחרון על הפילוג. אליו יש להוסיף את ספרה של אפרת קנטור העוסק בעיצובו של הזיכרון הקולקטיבי בקיבוץ המאוחד. פרק נרחב ומיוחד מוקדש בו לפרשת הפילוג, אך קנטור אינה חוקרת בו את מעשה הפילוג עצמו אלא עוסקת בעיצוב הזיכרון שלו לאורך השנים, וחשוב לא פחות - בהשכתו.⁶ עבודת תזה מאת אביטל גינת עוסקת בנושא באופן דומה.⁷ מלבד היותו של הפילוג מודחק ומושכח, כפי שמציעות קנטור וגינת, ישנן סיבות אפשריות לעיסוק המועט, כמו שוליותה העכשווית של התנועה הקיבוצית בחיים הציבוריים בישראל או אי-האפנתיות של היסטוריה פוליטית, והרי מדובר בנושא שהוא קודם כול פוליטי. אפשר גם שישנה תחושה שהנושא נחקר דיו, הועלו על הכתב כל מקורותיו ודי בכך.

אך הפילוג בקה"מ עדיין פותח לנו צוהר אל תקופה שונה מאוד, של פוליטיזציה קיצונית המשליכה על כל היבטי החיים של קבוצה מרכזית במדינת ישראל הצעירה. כמו כן, הארכיון המקוון 'עיתונות יהודית היסטורית'⁸ מספק כלי מחקר מרתק

4 ברוך כנרי, **סנוורים: פרוטוקול הסמינריון על פילוג הקיבוץ המאוחד - סמינר אפעל 1986**, יד טבנקין, אפעל 2011, עמ' 7.

5 איל כפכפי, 'הקרע בעין חרוד - בנים אכלו בוסר ושיני אבות תקהינה: המחלוקת על השתייכות עין חרוד לקיבוץ המאוחד', **עיונים בתקומת ישראל**, 3 (1993), עמ' 427-454.

6 אפרת קנטור, 'בעצמם הם כותבים להם שיר': עיצובו של הזיכרון הקולקטיבי בקיבוץ המאוחד, **1948-1978**, מכון בן-גוריון ויד טבנקין, אפעל 2007, עמ' 186-249.

7 אביטל גינת, 'דור הפלגה': הפילוג בקיבוץ המאוחד בין זיכרון שסוע, עבודת מוסמך, אוניברסיטת תל אביב, 2012.

8 באתר www.jpress.nli.org.il

המאפשר לנו להתבונן בנעשה כבני הזמן. כך אנו יכולים לחוות את הפילוג כפי שחוו אותו קוראי העיתונים במחצית הראשונה של שנות החמישים, ומתוך הראייה הרחבה שמעניקה לנו הפרספקטיבה ההיסטורית, להבין אותו באופן ביקורתי ומעמיק יותר.

הפילוג בקיבוץ המאוחד: רקע

הפילוג בקיבוץ המאוחד פרץ במלוא עוזו בראשית שנות החמישים, אך הגורמים העיקריים לו – פוליטיזציה חריפה של התנועה ומשקיה והסכסוך בין מפא"י למפ"ם – נכחו בחיי הקיבוץ זה זמן רב. הקה"מ אופיין במתיחות פוליטית ורעיונית למן הקמתו בשנת 1927 ועוד לפני כן בעין חרוד, שהיתה הגרעין הראשוני שלו. מקימיו של הקיבוץ המאוחד ראו בעיני רוחם תנועה רחבה של משקים הכפופים למשמעת תנועתית, המקיימים חיים משקיים, אך מחויבים ראשית כול לגדילתה ולהתעצמותה של התנועה בכללותה. לתפיסה זו היתה מלכתחילה אופוזיציה פנים-תנועתית חזקה. המחלוקת בין הנהגת הקיבוץ המאוחד ובין אלו שביקשו להתרכז בפיתוח המשק הבודד ליוותה את התנועה במשך מחצית היובל שבין הקמתה לפילוגה. מלבד אי-ההסכמה הקונקרטית נצבעה מחלוקת זו בצבעים פוליטיים מובהקים.

המיעוט בקה"מ היה קשור הדוקות להנהגת מפא"י, שראתה בהנהגת הקה"מ גורם רדיקלי ומאיים. הרוב בקה"מ היווה מצדו אופוזיציה פנימית במפא"י, וביטא את התנגדותו להנהגתה בפולמוסים המרכזיים של שנות השלושים. בשנת 1940 עמד הקה"מ בראש סיעה ב, ובשנת 1944 התפצלה סיעה זו ממפא"י וייסדה את התנועה לאחדות העבודה (זו התאחדה ב-1946 עם פועלי ציון שמאל). בראשית 1948 הקימה אחדות העבודה את מפלגת הפועלים המאוחדת (מפ"ם) תוצאת האיחוד עם 'מפלגת פועלים השומר הצעיר', מפלגתו של הקיבוץ הארצי. איחוד זה הוביל לחיזוק הנטייה שמאלה בקיבוץ המאוחד. במקביל לתהליכים אלו התגברה הפוליטיזציה בקה"מ עצמו, כשנציגים ובעלי תפקידים של המשקים השונים מונו על פי שיוכם המפלגתי.⁹

הקמתה של מדינת ישראל על מוסדותיה השונים הציבה את הקה"מ מול מציאות חדשה, שבה ניטלה הבכורה מהתארגנויות וולונטריות לטובת מבנים של דמוקרטיה, שלטון חוק וממלכתיות. פירוק הפלמ"ח הוא דוגמה מובהקת לכך, אך בוודאי לא

9 יוסי אסף, 'פילוג ואיחוד בתנועה הקיבוצית', בתוך: אביבה חלמיש וצבי צמרת (עורכים), 'הקיבוץ - מאה השנים הראשונות', יד יערי, יד יצחק בן צבי ויד טבנקין, אפעל 2010, עמ'

היחידה.¹⁰ תהליך זה מסייע לנו בהבנת התכנסותו של הקה"מ פנימה, הקצנתו הפוליטית והעוינות הגלויה שרכש למפא"י, לאנשיה ולהנהגתה.

מפא"י נהנתה מתמיכה גורפת בתנועת העבודה ומוסדותיה ובחבר הקבוצות, התנועה הקיבוצית השלישית בגודלה באותם ימים, ואילו הרוב בקיבוץ המאוחד תמך כאמור במפ"ם ומיעוט גדול תמך במפא"י.¹¹ אנשי מפ"ם ראו במפא"י מפלגה שהפנתה עורף לסוציאליזם ומשתפת פעולה עם גורמים בין-לאומיים שלייתיים (ראיות לכך ראו, למשל, בהעדפת הגוש המערבי, לאחר שבשנותיה הראשונות לא הזדהתה המדינה עם מי מהגושים, ובהסכם השילומים עם מערב גרמניה).¹² את הממלכתיות, עיקרון מרכזי בקרב אנשי מפא"י שהציגוהו כדרך להקמת עם ומדינה מאוחדים, הבינו אנשי מפ"ם כדרך לחזק ולהנציח את שלטון מפלגתו של דוד בן-גוריון. פירוק הפלמ"ח, בן טיפוחיו של הקיבוץ המאוחד,¹³ הוא כאמור הדוגמה המובהקת אך לא היחידה לאופן שבו, על פי אנשי הקיבוץ המאוחד ומפ"ם, החליש שלטון מפא"י במכוון את כוחו של הקיבוץ המאוחד.

מפא"י ראתה בקה"מ ובמפ"ם שלוחה פוטנציאלית של הגוש הסובייטי.¹⁴ מדובר בשנים האינטנסיביות והנפיצות ביותר של המלחמה הקרה, וממשלות ברחבי העולם המערבי חששו שביום פקודה גורמים מבית ישלילו אותן וציבור הפועלים שלהן לא יעמוד לצדן. ברמה הפנים-תנועתית, תומכי מפא"י בקה"מ ראו כיצד בניהם ובנותיהם נוהים אחר מחנכים צעירים כריזמטיים תומכי מפ"ם המרעילים, לתפיסתם, את נפשם הנוחה להשפעה. במידה רבה אכן היה הסכסוך בקיבוץ המאוחד מאבק בין-דורי, ולראיה: הדור הצעיר בסיעת אחדות העבודה הוא אשר משך בהתמדה להקצנה שמאלה. ביקורת רבה מצד מפא"י על הקה"מ היתה גם על התכנסות פנימה ועל חוסר נכונות להשתתף במשימות לאומיות ובראשן קליטת העלייה ההמונית. הדבר בא לידי ביטוי מובהק בנאום 'בוש ונכלם' של דוד בן-גוריון, שבו תקף מעל במת הכנסת את הקיבוצים על שלא השתתפו די הצורך במפעל

10 לקריאה נוספת: ליאור ליבמן, 'הלם המדינה של הקיבוץ המאוחד, 1948-1954: מבעים טקסטואליים', עיונים בתקומת ישראל, 22 (2012), עמ' 25-63.

11 ניר, רק שביל כבשו רגליי, עמ' 446-447.

12 זאב צור, הקיבוץ המאוחד בישובה של הארץ, 1960-1949, ג, יד טבנקין, אפעל תשמ"ד, עמ' 120-121.

13 אליעזר בן-רפאל, אפרים יער וזאב סוקר, הקיבוץ והחברה הישראלית, האוניברסיטה הפתוחה, תל אביב 2009, עמ' 28.

14 זאב צור טוען שבזמן אמת מפא"י לא התייחסה לנטייה לגוש הקומוניסטי כעילה לפילוג ושטענה כזו עלתה רק בדיעבד. צור, הקיבוץ המאוחד בישובה של הארץ, עמ' 63. ככפפי סותרת טענה זו. למשל: ככפפי, 'הקרע בעין חרוך', עמ' 432.

קליטת העלייה ההמונית.¹⁵

באופן מסורתי, מאז הקמתו היה הקיבוץ המאוחד גוף ריכוזי מאוד. בתקופה שאנו עוסקים בה, 'צו התנועה' היה לאורח חיים. למאבקים הפוליטיים היתה השפעה גם על חיי התנועה כמו על חיי הקיבוצים השונים. היה אפשר לראות זאת במאבקים בלתי פוסקים בסוגיות כמו קליטת חברים המשויכים למפלגה שהרוב בקיבוץ לא נמנה עם תומכיה, או זהותם הפוליטית של מדריכי הנוער והעולים שזה מקרוב באו (מאירופה בעיקר) והיוו כר נוח להשפעה. על פי אנשי מפא"י בקה"מ, שורשי הסכסוך היו בריכוזיות הזאת, ולפיכך הפילוג הוא 'תוצאה ישירה מהמציאות של קיום שני זרמים רעיוניים בתוכו ומסירובו המתמיד של הרוב בקיבוץ להכיר במציאות זו'.¹⁶

בשל המתחיות החרירות בקרב שני המחנות, כתב הנרי ניר, 'קראו בן גוריון ומנהיגים אחרים במפא"י לתומכיהם בקיבוץ המאוחד לנקוט עמדה פעילה, גם אם פירוש הדבר פילוג התנועה'.¹⁷ הקרע בין הפלגים הפך לגלוי בשנת 1949, אז החלו ניצני הפילוג בקיבוצים שנפגעו או ננטשו במלחמת השחרור והיה צורך להקים מחדש, כמו רמת רחל ובית הערבה.¹⁸ מאז נראה שהצדדים מרוויחים זמן בניסיון לצרף אל שורותיהם כמה שיותר 'מתנדנדים'.

פילוגים נוספים היו בקיבוצים צעירים, אך תחילתו 'הרשמית' של הפילוג בקה"מ היה עם פילוג אשדות יעקב וגבעת השלושה¹⁹ במחצית השנייה של 1950 ובתחילת 1951. הסלמת הסכסוך באשדות יעקב בעקבות סירובו של הרוב המזוהה עם מפא"י לקבל לחברות קבוצת תומכי מפ"ם, ובגבעת השלושה בעקבות הודעת המיעוט הגדול המזוהה עם מפא"י על הקמת קיבוץ נפרד (עינת). במקביל להכרזת ארגון חברי מפא"י בקיבוץ המאוחד על עצמאות²⁰ נתנו את האות למהלך שבסופו תשתנה מפת התנועה הקיבוצית: הקיבוץ המאוחד יהפוך מהתנועה הגדולה ביותר לשלישית בגודלה - מ־15,300 חברים ב־75 משקים לתנועה של 10,200 חברים ו־56 משקים²¹ - ואת הבכורה יתפוס 'איחוד הקבוצות והקיבוצים', שהיה חיבור בין 'חבר הקבוצות' ו'איחוד הקיבוצים' שהקימו תומכי מפא"י המתפלגים במאי 1951 והתקיים כתנועה עצמאית במשך חמישה חודשים בלבד.²²

15 דברי הכנסת, 3, 16.1.1950, עמ' 536.

16 ללא שם כתב, 'הודעת המזכירות הארצית הזמנית של חברי מפא"י', דבר, 25.5.1951.

17 ניר, רק שביל כבשו רגליי, עמ' 451.

18 שם, עמ' 336-341.

19 כנרי, סנוורים, עמ' 36.

20 אסף, 'פילוג ואיחוד' (לעיל הערה 9), עמ' 190.

21 שם, עמ' 37.

22 ניר, רק שביל כבשו רגליי, עמ' 461.

בשני המחנות הניצים היו חברים רבים שעשו מאמצים כנים לשמר את הבית המשותף, שבראש מעייניהם היתה הקהילה ולא היו חילוקי הדעות הפוליטיים. בארכיון דבר מצאתי, לדוגמה, הודעה מינואר 1951 מטעם חברים בקיבוץ דפנה המנסים למנוע את הפילוג ומגנים את 'עמידתה העקשנית של ההנהגה בשני הצדדים'. דברים דומים גם צוטטו מתוך רשימה מעלון תל יוסף.²³ ההקצנה בשני המחנות וחוסר הנכונות לחפש נקודות הסכמה הכריעו, ועל הקיבוץ המאוחד נגזר פילוג. כל צד האשים את הצד שכנגד בפילוג: אנשי מפא"י חשו שדוחקים בכוונה את רגליהם מהתנועה ומהקיבוצים,²⁴ ואילו אנשי מפ"ם תלו את האשמה במפא"י על כך שבשם הממלכתיות או השאיפה להגמוניה גמרה אומר להחליש תנועות וולונטריות דוגמת הקה"מ.²⁵

רוב הקיבוצים, כ־70% מהם, לא התפלגו אלא נשארו בקה"מ או עברו לאיחוד כחטיבה אחת.²⁶ במקרים אחרים עזבו חברים וילדיהם את משקם, בדרך כלל בקבוצות, ועברו למשק השייך לתנועה ההולמת את דעותיהם. בסופו של דבר, מארג הנאמנות המפלגתית חפף על פי רוב גם את מארג הנאמנות האישית והקהילתית אשר הסתמך בדרך כלל על מדיניות מקור וגרעיני הגשמה.

סופה של פרשת הפילוג הגיע רק בשנת 1955, כשמאבק ארוך ומר, הקשה מבין כל הפילוגים, הסתיים בפיצולו של משק עין חרוד לעין חרוד מאוחד.

פילוג עין חרוד: רקע

בפרשת פילוג הקה"מ מקרה עין חרוד הוא מקרה קיצון, אך גם כזה שמגלם בתוכו את כל היבטי הפילוג. עם זאת, צביון הפילוג במשק הוותיק היה גם מקומי מאוד. כפי שכותבת איל כפכפי, לפילוג עין חרוד ישנם 'קווי היכר עין חרודיים מיוחדים, שמקורם בהיסטוריה שלו'.²⁷

עין חרוד היה ביתם של מנהיגים לא מעטים, אך הבכירים שבהם, הן בעין חרוד פנימה והן מחוצה לו, היו יצחק טבנקין ושלמה לביא. השניים עמדו במהלך פרשת הפילוג בראש המחנות הניצים - אם בפועל ואם כאבות רוחניים - אך גם מיומה הראשון של עין חרוד בשנת 1921. שורש המחלוקת ביניהם ובין המחנות שבראשם עמדו היה בשאלת הפניית המשאבים והמאמץ, שהדהדה לשאלה שבעטיה פרש עין

23 ללא שם כותב, 'בקיבוץ המאוחד', דבר, 20.1.1951.

24 דיווח מכינוס באפיקים של חברי מפא"י בקה"מ: ללא שם כותב, 'גילוי דעת הכינוס באפיקים', דבר, 5.2.1951.

25 הדרי, הפילוג בקיבוץ המאוחד, עמ' 425.

26 שם, עמ' 462.

27 כפכפי, 'הקרע בעין חרוד', עמ' 427.

חרוד מגדוד העבודה: 'המשקיסטים' ולביא בראשם ביקשו להפנות את האנרגיה פנימה, למשק עין חרוד עצמו, ואילו טבנקין וחבריו התומכים בקיבוץ ארצי תבעו להפנות אותה כלפי חוץ, להרחבה ולחזיון הקיבוץ המאוחד בכללותו. לביא וחבריו התנגדו לעצם הקמת הקיבוץ המאוחד בשנת 1927 וניהלו מאבק עם טבנקין ואנשיו על הישארותה של עין חרוד מחוץ לתנועה החדשה. על פי כפכפי, האסטרטגיה שהנחתה את טבנקין וחבריו בפילוג בשנות החמישים הונחה כבר בפרשת הקמת הקיבוץ המאוחד: 'לא הפשרה, אלא היאוש של לביא וחבריו הוא שיביא את השלום, קבע טבנקין'.²⁸ בסופו של דבר, אלה וגם אלה נשארו בעין חרוד (למעט קבוצה ממתנגדי הקה"מ שעזבה ב'1928 והקימה את כפר ויתקין), והיא הפכה לבירת הקיבוץ המאוחד, אך בקרב חבריו נשמר רוב קטן למתנגדי הקה"מ.

במשך רוב שנותיו כמשק מאוחד הצליחו אנשי עין חרוד לפתח את המשק והחברה בקיבוץ על אף הטינה והקרע המעמיק בין שני הפלגים בו. מתנגדי הקיבוץ המאוחד ראו באנשי הקיבוץ המאוחד מתנשאים ו'אוכלי חינם' המסתמכים על עבודתם של אחרים לכלכלתם ולכלכלת משפחותיהם. יריביהם כינו אותם 'עייפים', רמז לכך שעייפו מהדרך המהפכנית והחלוצית ועתה מעייניהם נתונים לביתם.²⁹ עם זאת, כפכפי קובעת כי הגורמים לפילוג לא היו משקעי העבר ודפוסי הפעולה משנות העשרים. אף כי אלה היו נוכחים הם לא הניעו את מהלך האירועים.³⁰ בשנות הארבעים, כך על פי כפכפי, הושג איזון שאפשר לעין חרוד להתקיים על אף המתיחות הפוליטית, ומקורות הפילוג אפוא היו נסיבות ההווה והעבר הקרוב שיתוארו להלן. המתחים בתוך מפא"י באו לידי ביטוי גם בין הפלגים בעין חרוד, ולאחר פילוג מפא"י והקמת אחדות העבודה הורע המצב הפוליטי הפנימי עוד יותר. הפרישה ממפא"י, ולאחריה האיחוד במסגרת מפ"ם, הובילו לתהליך של השמאלה פוליטית. את אנשי מפא"י בעין חרוד הטרידה במיוחד נטייתו של דור ההמשך שמאלה, בהשפעת מחנכים כריזמטיים מאנשי הקה"מ, וביטויים נוספים של השפעת ברית המועצות, כמו חגיגות יום מהפכת אוקטובר. ייתכן שחששם גם נגע להפרת האיזון בין המחנות, שגם בשנות המדינה הראשונות עמד על רוב יציב של תומכי מפא"י ומיעוט גדול של תומכי מפ"ם (כך על פי נתוני הבחירות).³¹

בקיץ 1951, עם תחילת הפילוג בקה"מ והקמת איחוד הקיבוצים, הוצעה פשרה שתאפשר שמירה על שלמות המשק, אף שחבריו משתייכים לתנועות שונות.

28 שם, עמ' 429.

29 שם, עמ' 432. הכינוי 'עייפים' דבק בעקבות תגובתו של טבנקין על דברים שנשא במועצת נען המחנך והסופר דוד מליץ, ממתנגדי הקה"מ בעין חרוד.

30 כפכפי, 'הקרע בעין חרוד', עמ' 454.

31 שם, עמ' 432-433.

לפי ההצעה, עין חרוד יצא מהקה"מ אך לא יצטרף לתנועה החדשה. אנשי הקה"מ לא קיבלו את הפתרון הזה, שכן הם ראו בעין חרוד חלק שאינו ניתן להפרדה מהקיבוץ המאוחד. ב־16 באוגוסט אותה שנה התקיימה האספה המשותפת האחרונה של עין חרוד, ומכאן והלאה היה ברור שפניה של עין חרוד לפילוג. אנשי מפא"י היו אופטימיים בשל הסתמכותם על תקדימי הפילוג, שבהם נותר הרוב בנקודה המקורית והמיעוט הקים נקודה חדשה, וכן על עצמתה של מפלגתם במוסדות המדינה וההסתדרות, שבמידת הצורך יפעלו לכפות על אנשי הקה"מ פתרון. אנשי הקה"מ, מצדם, ראו כאמור בעין חרוד את לבה של התנועה כולה, ומעודדים מנטיית הדור הצעיר התייחסו לרוב של אנשי מפא"י במשק כמקרי וזמני. תכנית הפעולה שהתוו בהשפעת הדור הצעיר ובעיקר יוצאי הפלמ"ח ובראשם יוסף טבנקין, בנו של יצחק, היתה מלחמת התשה שתאלץ את אנשי מפא"י, שהיו הרוב, לעזוב ולהקים משק חדש. כך אכן קרה בסופו של דבר, אך אל לנו להקדים את המאוחר. פרשת הפילוג עצמה תתואר להלן.

השתקפות פילוג עין חרוד בעיתונים דבר ועל המשמר

כאמור, מאמר זה מייחד את עיסוקו בייצוגה העיתונאי של פרשת הפילוג של עין חרוד בעיתונים **דבר ועל המשמר**. העיתון **דבר** החל להתפרסם בשנת 1925. מיוזמו הראשון היה לשופרה הראשי של ההסתדרות הכללית של העובדים בישראל ושל תנועת העבודה. לאורך שנותיו שלט בעיתון באופן מובהק הקו של מפא"י, וכך הוא גם נתפס בציבור. העיתון **על המשמר** יצא לאור לראשונה בשנת 1943 (בתחילה בשם **משמר**) כביטאון תנועת 'השומר הצעיר'. משנת 1948, עם הקמת מפ"ם וכל עוד נשמר האיחוד עם 'אחדות העבודה', היה העיתון גם לבמה לעמדותיו של הקיבוץ המאוחד.

בשני העיתונים התפרסמו במרוצת פרשת הפילוג מאות רבות של ידיעות, כתבות ומאמרים בנושא. מעניין לעקוב אחר השינוי ביחס לנושא הפילוג במהלך שנות התרחשותו. לפני שהפך הפילוג לעובדה מוגמרת הופיעו בדבר מכתבים ומאמרים שונים שקראו לזנוח את הפערים הפוליטיים לטובת המשך חיים משותפים. כזה למשל היה מאמרו של מנדל זינגר מיוני 1951. זינגר, כתב דבר ומאנשי מפ"ם, כתב: 'נראה שלא מיצו עדיין את כל האפשרויות בחיפוש דרך לשיבה יחד, בלי לשבור את הכלי היקר הזה. יש להזעיק אישים ומוסדות עליונים מהחוץ, כדי למנוע את שבירת הכלי הזה'.³² מאמר זה הוא אחת הדוגמאות הראשונות לדגש הרב ששמו הכותבים בדבר על המחיר האישי והרגשי של הפילוג:

32 מ' זינגר, 'האם הכרח לבתר את הגוף החי?', **דבר**, 1.6.1951.

בראש ובראשונה עלול הפילוג לגרום לטרגדיות איומות בין מאות משפחות. במשפחות רבות בקיבוצים - הבעל והאשה הם בורמים מפלגתיים שונים; יש משפחות רבות שבהן ההורים חברים באחת המפלגות והבנים במפלגה אחרת. בצאת הפילוג אל הפועל ייגרם הרס של מאות משפחות אשר במצב הנוכחי הן יכולות להמשיך בחייהן המשותפים. [...] התנועה הקיבוצית בכללה עלולה להפצע פצע אנוש על ידי ניתוח אכזרי זה.

את האחריות לפילוג המתקרב הטיל הכותב על שני הפלגים במידה שווה.

במאמר מאותו היום ממש כתב אחר, איש מערכת דבר אברהם שטיין, מתייחס אל הפילוג כאל בלתי נמנע וכחיובי דווקא, בהתחשב במצב הקיים: 'כיוון שהעניינים מגיעים לידי קרע גלוי המחייב פילוג, כלומר ניתוח, שתכליתו ריפוי, מיד הם פורשים לעצבות, קובלים ואומרים: וי, וי, פעמוני הפילוג הללו, הם מבשרים לא־טובות'.³³

קו שהתמיד לכל אורך העיסוק בפרשה הוא זה שמדגיש, כפי שראינו במאמרו של זינגר, את המחיר החברתי והאישי של הפילוג. בדרך כלל גם ההתייחסויות הפוליטיות יותר עוסקות בעניין זה, בין שמדובר באנשים החווים על בשרם את הפילוג (שלמה לביא מעין חרוד הוא הדוגמה העקיבית ביותר) ובין שמדובר ברשמיים של דמויות אחרות מתנועת העבודה. בדברים שמצוטטים מפי הסופר חיים דן בוועידת היסוד של איחוד הקבוצות והקיבוצים נראה שהוא מעכיר את האווירה החגיגית ברשמים נוגים. הוא משווה בין המצב בתנועה הקיבוצית לבין ימיהם של הלל ושמאי בשלהי הבית השני: 'אף על פי שנחלקו... חיבה ורעות נוהגים זה בזה. כמה חיבה ורעות יש אצלנו כעת - פטור אני מלספר לכם'.³⁴

לראשונה מופיעה עין חרוד בהקשר ישיר לפילוג בקה"מ בספטמבר 1951 בדיווח על החגיגות של יובל השלושים להקמתה. בהינתן הנסיבות, נימת הדיווח אמנם חגיגית, אך יש בה נימה עגומה. ב־19 באותו החודש פורסמה כתבה ארוכה הסוקרת את ההיסטוריה של הקיבוץ הגדול הראשון ומסתיימת באמירה: 'חג יובל השלושים לעין חרוד חל בימי ליקוי מאורות גם בתנועת הפועלים העברית, הממעייט, להוותנו, את דמות היצירה השיטופית בשדותינו. [...] ריב האחים האומלל, השכיח מאויים משותפים שלאורם פעלו והגיעו עד הלום'.³⁵ למחרת דווח על ציון יובל השלושים 'במסגרת חגיגות פנימיות וללא פומביות'. הכותרת, 'אאוות ההסתדרות על יצירת עין חרוד', היא ציטוט מברכתו של מרדכי נמיר, מזכ"ל ההסתדרות באותם ימים.

33 אברהם שמואל שטיין, 'פרודות', דבר, 1.6.1951.

34 חיים דן, 'עם האיחוד - מגמות ובעיות', דבר, 9.11.1951.

35 א' מ', 'ייסודה ושלבי דרכה', דבר, 19.9.1951.

הכותב מדווח: 'הפילוג במשקי הקיבוץ המאוחד, שלא פסח גם על עין חרוד, הטיל צלו על גדול המשקים השיתופיים ביובלו ה־30. והשמחה לא היתה שלמה. הרגשה זו בוטאה בשיחות פנימיות בין חברי המשק משני הצדדים תוך חרדה לשלמות הבית וחיפושי דרך להחזרת החברות המשותפת'.³⁶

אם נראה כי הפוליטיקה נעדרת מהדיווחים על חגה של עין חרוד, בא אהרון פרידמן, ממנהיגי אנשי המאוחד בעין חרוד, ומזכיר לנו שלא רק מה שנאמר חשוב, אלא גם מה שלא נאמר. במאמר 'עין חרוד מה היא'³⁷ הוא מלין שבסקירת ההיסטוריה של עין חרוד לא הוזכר כלל הקיבוץ המאוחד, וטוען, ובצדק, שאי אפשר להפריד בין ההיסטוריה של עין חרוד ובין ההיסטוריה של הקיבוץ המאוחד. 'קשה לתאר שהתעלמות זאת של הכותב שוגגת היא'. הוא טוען שמדובר בהשתקת קיומו של הקה"מ. 'עין חרוד (מחוץ לקבוצה אופוזיציונית בתוכה) מעולם לא ראתה את עצמה רק כמשק בלבד, אלא כמשענת התיישבותית ותנועתית גדולה', כותב פרידמן. יש לומר ש'הקבוצה האופוזיציונית', כפי שמכנה פרידמן את אנשי האיחוד בעין חרוד, היתה הרוב במשק הוותיק, אך בצינו את עין חרוד כמרכז הקה"מ מניח פרידמן את התשתית לסכסוך המדמם של השנים הבאות: עין חרוד היתה חלון הראווה של הקה"מ, ועזיבת המיעוט המפ"מי לאתר התיישבות אחר היתה בלתי נסבלת עבורו. פרידמן מוסיף ותוקף את מפא"י ואת דבר כמי שהכריזו על הפילוג ולמעשה גרמוהו, ובכלל שוֹרָה על הכתוב תחושת מצוקה ובידוד. אם לשוב לשאלת חד'ה הצדדיות של דבר, ראוי לשים לב לפתחון הפה שמקבל פרידמן מעל דפי העיתון שהוא תוקף. על המשמר סיקר גם כן באופן נרחב את יובל השלושים לעין חרוד, וגם שם עסק בפילוג ואף ביתר שאת. ניכר כי האווירה במשק ובתנועה צבעה את תיאור ההיסטוריה של עין חרוד בצבעי הפילוג. בולט מאמרו של אברהם תרשיש, חבר עין חרוד, איש הקה"מ ועורך בעיתון: 'דרכנו מתחילתה היתה רצופת מכשולים. ידענו טעמו המר של מצור מבחוץ והכשלה מבפנים', כותב תרשיש על הימים ההם ומכוון אל ההווה שלו ושל משקו.

עין-חרוד לא נוצרה מתוך שקט ושלווה. מלאכי השלום הטובים לא ריחפו עליה ביום קומה. בסופה וסערה היתה דרכה. היא לא היתה לרצונם של גדולים וטובים. ראוה תמיד בעין זוועמת, חשדנית, קיצו בתוכניותיה הגדולות, היפלו אותה לרעה בתקציבים. [...] ומבפנים ליוו אותה קטנות-אמונה וקטנות-השגה, רצון להשתחרר מ'עול הברזל' של חובות תנועתיות קיבוציות [...] אשר עין-חרוד היתה שלובה בה ללא הפרד.³⁸

36 ללא ציון שם כותב, 'גאוות ההסתדרות על יצירת עין חרוד', דבר, 20.9.1951.

37 אהרון פרידמן, 'עין חרוד מה היא?', דבר, 5.11.1951.

38 אברהם תרשיש (א.ת.), 'המשך והתחלה', על המשמר, 19.9.1951.

כעבור כמה חודשים תקצין רטוריקה זו ומאמר בעיתון יכנה את שנותיה של עין חרוד: 'מלחמת שלושים השנה'.³⁹

'מה קרה בחדר האוכל בעין חרוד?'

באמצע נובמבר 1951 עוד יכלו ליהנות בעין חרוד מילד שנון שהכריז על עצמו כ'בלתי מפלגתי שרוף',⁴⁰ אך כעבור פחות משבוע הידרדרו העניינים ללא תקנה. אירועי 21 ו־22 בנובמבר 1951 בעין חרוד הם במידה רבה אלה אשר צרבו את דימוי הפילוג בתודעה כרצף של אירועים אלימים, מכוערים וְשומוניים באופיים.

כיוון שהיה המשק הוותיק והמרכזי בקיבוצי הקה"מ התקיים בעין חרוד זה שנים סמינריון לבעלי תפקידים מרחבי התנועה. רוחות הפילוג מנעו את קיום הסמינר זה זמן־מה, אך בנובמבר 1951 החליטה הנהגת הקה"מ שיש לקיימו.⁴¹ אנשי מפא"י, כלומר האיחוד, בעין חרוד ראו בסמינריון פרובוקציה של המיעוט כלפי הרוב ומכאן נפרסת שורה ארוכה של ידיעות, כתבות ומאמרים שמנסים להסביר מה בדיוק אירע כשחניכי הסמינריון הלכו לאכול בחדר האוכל של המשק. הפרטים הכלליים מוסכמים - ניסיון של חברי האיחוד למנוע את כניסת החניכים הוביל לתגרה שלאחריה חדל חדר האוכל מלפעול - אך לא הרבה מעבר לכך.

הידיעה הראשונה בדבר המתייחסת לאירועים היא כתבה מפורטת המגיבה לידיעה שהתפרסמה יום קודם לכן בעיתון על המשמר השייך למפ"ם. הידיעה לא חתומה (הקרדיט ל'סופרנו'), אך כתובה בגוף ראשון. הכותב תוקף את על המשמר: 'התיאור, לפי הידיעות שאספתי, הוא מסולף לחלוטין, ונכתב בכוונה ברורה לטהר את גורמי המהומה ולהטיל את האשמה על היריבים של 'הקיבוץ המאוחד' שהם הרוב בעין חרוד'.⁴² גרסתו של הכותב, גרסת אנשי האיחוד בעין חרוד מן הסתם, מטילה את האשמה כולה על חברי הקה"מ.

'סופרנו' מתאר תגרות ידיים בין צעירי מפ"ם לבין המבוגרים המפ"אים:

במשמרות הוצבו כעשרים חברים וחברות בגיל 50-60; בכוונה מכוונת למנוע שימוש בכוח הורחקו מהמשמרות חברים מגיל צעיר. לעומת זאת התכונן הצד השני 'לקרב' וערך שלוש פלוגות מחץ, מגיל צעיר, יוצאי צבא (קצינים ברובם), והם הסתערו בצורת חץ על חדר האוכל, השליכו והרחיקו ודחפו את חברי המשמרת. ככל הנראה השימוש ב'פלוגות מחץ' אינו מקרי [ההדגשה במקור].

39 בריוואל, 'שלושים שנות מאבק על הקיבוץ', על המשמר, 14.12.1951.

40 מתוך יומן עין חרוד, מדור 'פינת צחוק' ובתוכו פינת 'הצברים האלה', דבר, 16.11.1951.

41 כפכפי, 'הקרע בעין חרוד', עמ' 435.

42 סופרנו, 'מה התרחש בעין חרוד?', דבר, 26.11.1951.

בהמשך מתוארת השבתת בית הדפוס של הקה"מ שפעל במשק - ידיעה על השבתת בית הדפוס הופיעה בעל המשמר כבר שבועות מספר קודם לכן,⁴³ כשבהקשר לאירועי הסמינריון נכתב כי אז ניסו אנשי האיחוד להפעילו באופן עצמאי⁴⁴ - ובסופו של דבר הושבת חדר האוכל כליל. כיום, כשרבים מחדרי האוכל בקיבוצים אינם פעילים ממילא, מהלך כזה אינו נתפס בהכרח כדרמטי, אבל בתחילת שנות החמישים מדובר בשינוי סדרי עולם. בטקסטים אחרים בדבר מתייחסים לחדר האוכל בתור 'לבו הפועם של הקיבוץ'.

הכתבה בעל המשמר אכן מציגה את עמדת הקה"מ, ממש כפי שהכתבה בדבר מציגה את צד האיחוד. לאחר הסבר על חשיבותו של הסמינריון וההיסטוריה שלו פונה הכותב העלום לדווח על אירועי חדר האוכל. 'משהגיעו [משתתפי הסמינריון] לחדר האוכל נתקבלו על ידי קבוצת חברים וחברות, שהסתערה עליהם בגידופים ודחיפות מרפקים. חברי הקיבוץ המאוחד מנעו את הפגיעה באורחים'. לאחר שהתיישבו לאכול, כך על פי על המשמר, 'הסתערו עשרות חברי "איחוד הקיבוצים" והחלו לחטוף את הצלחות [...] לנפץ כלים ולפגוע בכוח הזרוע באורחים. משחברי הקיבוץ המאוחד חשו להגן על האורחים, נפגעו גם הם ע"י דחיפות באגרופים ומרפקים, בתוספת גידופים וחרפות'.⁴⁵ הכתבה עשירה בפרטים יותר מזו שבדבר, ונטען שבבוקר המחרת שברו חברי האיחוד את חלונות חדר האוכל והפכו סירים במטבח 'עם פעולה' זו של הפורשים תמה פרשת הארוחות המשותפות בעין חרוד'. האירועים בבית הדפוס הסתיימו רק לאחר הזמנת משטרה ופשרה שהושגה עם הקצין.

יש לציין שמתוך הסתמכות על עדויות מאוחרות, כפכפי מצדדת בגרסה שלפיה אנשי מפא"י הם שהחלו את המהומה האלימה עצמה: 'חברי מפא"י הפכו את השולחנות עמוסי המזון על יושביהם'. עם זאת, כפכפי מטילה את האחריות למרבית ביטויי האלימות סביב פרשת חדר האוכל בפרט ופרשת פילוג עין חרוד בכללותה על צעירי הקה"מ, אם כי הדבר לא היה על דעת כלל חברי פלג זה.⁴⁶ בעל המשמר גם התפרסם מאמר מערכת שעוסק פחות בשאלה 'מי התחיל?', אך מציג קו שעובר כחוט השני בסיקור הפילוג בעיתון וקושר בין אירועי חדר האוכל ובין התנהלות ממשלת מפא"י בשביתת הימאים ויחסה לקה"מ ולמפ"ם בכלל:

43 ללא שם כותב, 'קבוצת פלגנים ניסתה להשתלט על דפוס הקיבוץ המאוחד', על המשמר, 5.11.1951.

44 ללא שם כותב, 'התפרעויות חמורות של הפורשים מהקיבוץ המאוחד בעין חרוד', על המשמר, 25.11.1951.

45 שם.

46 כפכפי, 'הקרע בעין חרוד', עמ' 435, 438.

כי גם למה שהתרחש בעין־חרוד אין לנקות מאחריות מוסרית ופוליטית את צמרת מפא"י שנתנה ברכתה להתנהגות זו של 'זקניה' וצעירי־המחץ שלה, אשר נתנו לשמצה ולדראון את שם התנועה הקיבוצית. ואף גם זה אינו ענין לוקאלי של 'התפרעות ספונטאנית'. שיטה היא המשולבת בתכניות חיסול, פירוק ונישול פועלים מעמדותיהם עד־כדי התנקשות גסה ביותר בזכויותיהם ומפעליהם.⁴⁷

דוגמאות לקו זה לא חסרות. דוגמה מובהקת אף יותר אפשר למצוא במאמר שהתפרסם שבוע לאחר מכן והראה כי היבטי המלחמה הקרה אכן נקשרו לפילוג, ברטוריקה לפחות: 'העתונות המפא"ית בשבועות האחרונים מכשירה את הקרקע, בלי הרף, ע"י אימים של נישול, של נידוי, של יד חזקה [...] נגד "המתמרדים", נגד אלה שלא השלימו ולא ישלימו עם הפיכת ארצנו לזירת־מלחמה ולבסיס "אטלאנטי" תוך השתלבות בפיקוד היס־תיכוני [הכוונה לפיקוד נאט"ו, העומד מול כוחות ברית המועצות ובעלות בריתה]'.⁴⁸

תגובה רדפה תגובה, וכבר יומיים לאחר מכן המשיכה מסכת ההאשמות ההדדיות על דפי דבר. הפעם כתב יצחק פינטל, חבר מחנה המאוחד, מאמר ובו האשמות כלפי אנשי האיחוד, וכינה אותם 'מפלגי הקיבוץ בעין חרוד'.⁴⁹ מלבד הטלת האשמה כולה על אנשי האיחוד, הוא גם הלן על דבר וטען שכותב המאמר הקודם לא דיבר עם איש ממחנה המאוחד בעין חרוד. מאמרו של פינטל היה רחוק מלהיות המאמר האחרון שמתייחס לאירועי הסמינריון. התייחסות נוספת, אולי המשמעותית ביותר, היא של שמואל סבוראי. סבוראי, איש העלייה השנייה ומוותיקי עין חרוד, היה איש האיחוד שילדיו בחרו בדרך הקה"מ וניצבו מצדו השני של המתרס. 'מבצע גיהנום'⁵⁰ הוא טקסט מר שנראה כי נכתב לא כתעמולה מחושבת אלא מדם לבו של הכותב. עד אז היה עיסוק־מה בעין חרוד, בעיקר כחלק מהמשבר הכללי (שכן אשדות יעקב וגבעת השלושה תפסו את מרב הכותרות); אחרי המאמר הזה, שהיה מעין פרשת דרכים בדבר, העיסוק בפילוג בכלל ובעין חרוד בפרט גבר מאוד. מעתה והלאה לא היה כמעט עיסוק עקרוני

47 מערכת על המשמר, 'על המשמר - מול מזימות הנישול', על המשמר, 27.11.1951. דוגמה נוספת לתמה זו: א' שכטר, 'עצרת יום השנה ה־31 להסתדרות נערכה בתל אביב', על המשמר, 30.12.1951.

48 יריב (ללא ש"מ), 'הדים - ה"מחבלים" במדינה ושליחי הייבסקציה', על המשמר, 2.12.1951.

49 יצחק פינטל, 'מה קרה בחדר האוכל בעין חרוד?', דבר, 28.11.1951. הכוונה למפלגי הקיבוץ המאוחד החברים בעין חרוד.

50 שמואל סבוראי, 'מבצע גיהנום', דבר, 29.11.1951.

בשאלות שבבסיס הסכסוך אלא הטלת האשמות הדדית ועיסוק במחיר האישי נפשי של הפילוג.

מעניין הדבר שעל פי רוב לא הופיע כמעט שמו של יצחק טבנקין, מנהיג הקה"מ בכלל ופלג הקה"מ בעין חרוד בפרט, בדיווחים בדבר. לעומת זאת, סבוראי תוקף באופן ישיר את טבנקין, ואף משווה אותו בתחילת דבריו לאטד מממשל יותם. "פה יהיה גיהינום" - הכריז יצחק טבנקין לפני הנוער בעין חרוד. או הרוב בעין חרוד יכנע למיעוט ויקבל על עצמו מרות דעות ומצוות שאין הוא שלם עמהן - או "פה יהיה גיהינום!" (ההדגשה במקור). הוא מאשים את טבנקין ואת אנשיו ב'שנאה עזה לכל מי שחושב, שלא לפי ה"אני מאמין" ע"י מזכירות הקיבוץ המאוחד, באיומים כלפי אנשי האיחוד: 'ניקח מכם את ילדיכם!'. סבוראי מתאר טרור של ממש. הוא מאשים את אנשי מפ"ם ב'תכנית' שעיקרה מירור חיי ה'כופרים' עד כניעה או ייאוש (כפי שאכן עולה ממחקרה של כפכפי).⁵¹ הוא תוקף אותם במילים קשות ואת אירועי הסמינריון וחדר האוכל הוא מתאר כמבצע צבאי מתוכנן לכל דבר. 'הניסיון הקרבי של מלחמת השחרור נוצל באופן יעיל', הוא כותב ואף משווה את אנשי המאוחד לפורשים מתקופת המנדט כשהוא מייחס להם את ססמת האצ"ל 'רק כך'. הפסקה האחרונה במאמר היא אולי החשובה ביותר, כי כאן סבוראי מכריז ללא כחל ושרק שאין תוחלת לעין חרוד מאוחדת. הוא קורא מעל דפי דבר אל 'ציבור הפועלים', קרי ההסתדרות:

מהרו ושימו קץ לגיהינום! [...] עשו ומיד, ללא כל דיחוי ואפילו קצר ביותר - להפריד בין הניצים. הכרעה מיד, וביצועה המהיר עוד יש בכוחם לאתר את הסכנה. ייפרדו הניצים, יוקם מיד משק לאלה שהם כמיעוט צריכים ללכת. [...] מהרו, החישו הפרדה פן תתפשט אש האטד המתנשא למלוך הרחק מגבולות התופעה כיום. [...] אש הגיהינום שהודלק עתה בעין חרוד תוכל לה רק התאמצות מלוכדת של שוחרי הבניה וחיי שלום ויצירה הנושאים כיום באחריות של בנין המדינה וקיבוץ הגלויות.

בסיום דבריו המובאים לעיל סבוראי מזהיר מהתלקחות שתחל בקיבוץ המאוחד ותפרוץ משם הלאה, לא ברור לאן. הוא גם רומז עבות לאחת הטענות המרכזיות של מפא"י והאיחוד כלפי הקה"מ: אי-התגייסותם למאמץ הכללי ובעיקר להתנכרותם לעלייה ההמונית,⁵² כפי שהוזכר לעיל.

אהרון פרידמן עונה מאוחר יותר לסבוראי⁵³ ומציג את גרסת אנשי הקה"מ

51 למשל, כפכפי, 'הקרע בעין חרוד', עמ' 439.

52 במאמרו 'מהי עין חרוד?' המופיע לעיל מכנה פרידמן את העלייה ההמונית 'סטיכית', מילת גנאי כמעט בו'רגון המרקסיסטי.

53 אהרון פרידמן, 'תשובה לדברי ש. סבוראי', דבר, 12.12.1951.

לטענותיו ולאירועים. המעניין במאמר תגובה זה הוא הצוהר שנפתח לנו על מנת לראות כיצד קיבוץ - אמנם גדול, אך עדיין קיבוץ - מתנהל באופן פוליטי ומפלגתי לחלוטין (שלא לומר 'בין־גושי'):

היתה קיימת מזכירות על יסוד בחירות משותפות למשק כולו. בה היו 9 חברים (מבין 17) המשתייכים למפא"י. היינו, הרוב היה ל'רוב' [המירכאות מרמזות לטענת אנשי הקה"מ כי אינם מיעוט בעין חרוד]. אלא שבשאלות משקיות וקיבוציות לא הסכים אחד החברים לקבל עליו מרות מפלגתית כלשהי. על 'חטא' זה של התנגדות לשלטון מפלגתי במשק תבע 'הרוב' לפרק את המזכירות!

אפשר לראות בדבריו של פרידמן דוגמה נוספת להיותו של איש הקיבוץ 'הומו פוליטיקוס', כפי שנכתב בציטוט שהובא בתחילת המאמר.⁵⁴

לאחר אירועי הסמינריון חולק חדר האוכל של עין חרוד, ונראה שלא לחינם היו מי שחמדו לצון וכינו את קו ההפרדה 'קו ה־38', על שם קו הרוחב שהפריד בין שני חלקי חצי האי הקוריאני שהפך לזירת התנגשות בין־גושי.⁵⁵ ולא רק בחדר האוכל - הפילוג בתוך המשק הלך והתמסד.⁵⁶ הבא בתור לכתוב על העניין בדבר היה שלמה לביא, הוגה רעיון הקבוצה הגדולה, חבר הכנסת הראשונה והשנייה מטעם מפא"י ומייסד עין חרוד. לביא שופך את מררתו על אנשי הקה"מ, ועושה זאת בכישרון רטורי וספרותי ניכר (לא לחינם זכה בפרס אוסישקין לספרות לשנת 1956 על ספרו האוטוביוגרפי **עלייתו של שלום ליש**). הוא פותח את דבריו במעין התנצלות על כך שהוא מציג לציבור את 'אסוננו' ולא משאיר את העניינים, כנהוג בחברה הקיבוצית, בין גדרות המשק. הוא גם מודע לאופיו הרשמוני של מהלך העניינים, בין שזו דעתו האוטנטית ובין שזהו אמצעי רטורי בלבד: 'הריני מודיע לו [לקורא] כי דברי הם סובייקטיביים לגמרי. איני יכול לצאת מעורי. את דברי אדבר רק בשמי אני'.⁵⁷ לביא מספר־מודה שהשתתף בתגרה בחדר האוכל וחוזר על טענותיו של סבוראי.

התייחסות רעיונית אחת כן קיימת במאמרו של לביא, והיא באה כהתייחסות לדברי לעג בעלון עין חרוד מטעם הקה"מ, על כך שלקחו להם כתומכים דמויות מעברה של תנועת העבודה, ובהן א"ד גורדון. על כך כתב לביא: 'ביחוד גורדון שהיה מתעב את המארכסיזם ואת הלניניזם וודאי שהיה מתעב פי כמה את הסטאליניזם העריץ, אשר כותבי רשימת "ההתפרעות" אמונים על תורות אלו [...]. היש צביעות מאוסה

54 סופרנו לענייני ציבור, 'חילוקי הדעות בקיבוץ המאוחד', דבר, 31.1.1951.

55 איל כפכפי, 'פילוג עין חרוד', בתוך: מרדכי נאור (עורך), עמק יזרעאל, 1967-1900: מקורות, סיכומים, פרשיות נבחרות וחומר עזר, יד יצחק בן־צבי, ירושלים 1993.

56 ללא שם כותב, 'עין חרוד נתונה בתהליך של הפרדה', על המשמר, 11.12.1951.

57 שלמה לביא, 'שפת חנפנים', דבר, 11.12.1951.

מזו?'. עוד ממשיך והופך לביא בענייני הסמינריון שעליו הוא אומר: 'אין כאן כל כוונה ללימודים, התורה תשמש מסווה לתוספת אגרופים צעירים למודי ג'אורג'יצו' - ובעניינים נוספים. בסיום דבריו מחזק לביא את התזה הגורסת כי שורשיו של הפילוג בקה"מ עמוקים בהרבה משאלות דיומא, כמו המאבק הבין-גושי (אף שגם אליו התייחס כאמור). בפנייה ישירה ליריביו בקיבוצו הוא כותב: 'אני הייתי לוחם בכס זה 27 שנה בהיותנו עוד במפלגה אחת. אף פעם לא הודיתי שעין חרוד שייכת לקיבוץ המאוחד. היא שייכת לעובדים בה. היא בנתה אתכם ואתם תמיד שילמתם לה רעה תחת טובה, כאשר הפכתם הכל לפוליטיקה כיתתית'.

מאמר תגובה מעניין ללביא בעל המשמר, מאת איש העלייה השנייה פנחס שניאורסון, לא עוסק כלל במלחמת הגרסאות על אודות חדר האוכל. מדובר במאמר אד הומינים המוקדש להתנגחות בשלמה לביא האדם. שניאורסון מנצל את ההזדמנות לשתף את קוראיו בקורותיו של לביא, מארגון 'השומר', דרך חוות חולדה וכינרת ועד גדוד העבודה ועין חרוד. בכל אחת מתחנות אלו, כך שניאורסון, הצטיין לביא ביחסי אנוש גרועים ובוזיעת ריב ומדון. לביא, כך גם אפשר להתרשם מכתביו הוא, לא היה אדם קל, אך יותר מכך מראה מאמר זה את האופי האישי שהמאבק הפוליטי נשא לעתים.

מה אפוא התרחש בחדר האוכל בעין חרוד? מי אשם באירועים? קשה לקבוע, אם לא בלתי אפשרי. תרגיל הקריאה שתוצאותיו לפניכם מלמד בעיקר על עצמת הרגשות ו'הדם הרע' שבין הפלגים הניצים בעין חרוד. לא פחות מכך הוא מלמד על מוגבלותו של הדיווח העיתונאי ועל חוסר היכולת לקבוע איזה מידע הוא מהימן או מוטה, ודאי בזמן אמת.

מכאן ועד פילוגה בפועל של עין חרוד יעברו עוד ארבע שנים, ובהן יפרסם לביא את מאמריו בדבר לעתים מזומנות. מרתק לראות כיצד הופכת הנימה בהדרגה מגאה ותקיפה למיררה ועגמומית. גם דוד מלץ, הסופר ואיש האיחוד, ממייסדי עין חרוד וממבקרי הקה"מ, השתמש בבמת דבר על מנת להשיב לטענותיו של פרידמן.⁵⁸ ניכר שמלבד המשך ההתנצחות המודפסת עם אנשי המאוחד, הכותב רואה לנכון להדגיש את המחיר האנושי של פרשת הפילוג, מחיר שהוא מכיר היטב כיוון שבתו היתה מאנשי המאוחד. הדבר משתלב היטב בעבודתו הספרותית של מלץ, שבה הוא שם דגש על תלואותיו של היחיד בקיבוץ, דבר שהקים לו מבקרים רבים.⁵⁹

מלץ בא בטענות על כך שפרידמן כתב כי הרוב המפא"י רוצה לנשל את המיעוט המפ"מי הגדול בעין חרוד. הוא מסביר שעל אנשי האיחוד מקובל הפתרון

58 דוד מלץ, 'על נישול ועל סטיה', דבר, 6.2.1952.

59 למשל: דוד מלץ, מעגלות, עם עובד, תל אביב תש"ה; הנ"ל, השער נעול, עם עובד, תל אביב 1959.

שהוסכם בקיבוצים אחרים, שבהם היה מיעוט של יותר מ־40%, אשדות יעקב לדוגמה, ובהם נחלק המשק בין שתי התנועות הקיבוציות, ולא כפי שקרה למשל בבית השיטה הסמוכה שהמיעוט המפא"י עזב לאיילת השחר. פתרון כזה, לפי מלץ, לא יכול להיחשב נישול.

מלץ, כאמור, מתייחס לפילוג כאירוע טרגי, ובהרחבה: 'הפילוג הזה חותך בבשרם החי של כל ישובי הקיבוץ [המאוחד] ותוצאותיו קשות לאין שיעור. אין להקל ולזלזל בגורמים הטרגיים שהעלוהו ואשר שרשיו בעיוות הקשה שהוטל בדרכי תנועתנו בארץ ואנו עדים לו זה שנים'. במידה מסוימת הוא מחייב את הפילוג, מכיוון שהמשך ההתנצחות הוא חסר תוחלת ויביא רק מכאוב נוסף:

אפשר לחזור לאין סוף על דברים, אשר זה שנים רבות נתרקנו מכל תוכן, על מלחמה לדרך־חיים, על צורת חיים המיוחדת רק לקיבוץ המאוחד וכו'. [...]
לא אנסה כאן לברר פרשה ארוכה רבת פיתולים זו. עוד יגיע יום והדברים יתלבנו ויתבררו. אך כבר כיום יש סימנים ועדות לכך בגישתו של כל אחד משני הצדדים ובאופן קבלתו את התוצאות הטרגיות, מבחינה אנושית פשוטה וישרה, של החתך האיום בבשר כולנו.

הפילוג, כך מלץ, הוא פילוג ארגוני־תנועתי. הוא שואל את יריביו בקה"מ כיצד ייתכן שפירוק המסגרת הארגונית הוא המרכז ולא החיים המשותפים, אך ייתכן שהוא גם שואל זאת את עצמו ואת חבריו:

כלום יש הצדקה אנושית כלשהי להרס החיים האיום, לעקירה האכזרית של אלפי נפשות מקרקע חייהן, [...] לעיוות הפרצוף האנושי, לגלים העכורים של שנאה וזעם וניכור בין קרובים, בין בנים לאבות - בעקבות הפילוג ובגללו? [...] האין בכך משום שמירה קנאית אכזרית על כלים והבאת חורבן ואבדן על תכנם של כלים אלה? האין בזה משום סילוף של כל ערכי חיינו, של כל רגש אנושי טבעי [...]? כל שנות העמל המשותף, כל היצירה הממשית הזאת, השדות שזרענום והמטעים שגידלנום יחד, הישוב השיתופי על כל רקמת החיים שבו, על כל היסורים, האסונות והשמחות המשותפים, על כל החוטים הרבים, הגלויים והסמויים, שנטוו בין האנשים - היו פתאום כלא היו - אפס ואין? והעיקר - העיקר הוא דוקא במסגרת? היש סילוף חיים קשה מזה? היש סילוף הקבוצה קשה מזה?

בולטת בדבריו של מלץ תחושת השבר על היחסים האישיים שנשברו ולא פחות מכך על תחושת האבדן שקשורה לניכור המשתמע לאדמה ולחקלאות. מלץ עצמו היה עד הפילוג עובד אדמה, ולאחריו נאלץ לעסוק בחינוך עקב מחסור במחנכים שהיו ברובם אנשי הקה"מ. הד נוסף לתחושות הללו אפשר לראות בשני סיפורים של אהרון מגד העוסקים בפילוג ובהשפעותיו - 'מותו של מגדל

אפרת⁶⁰ ו'ערב עצוב'⁶¹ - המוכיחים את אנשי התנועות הקיבוציות שביכרו את הפוליטיקה מהקשר אל האדמה.

עוד כותב מלץ שאין ערובה לכך שהפילוג לא יימשך בתוך הקיבוץ המאוחד. 'הנה מתגלים חילוקי דעות רציניים במפ"ם [...] מי לידנו יתקע, כי במשך שנים אחדות לא יבוא שינוי בכך וחלק גדול מהנוער של הקיבוץ "יסטה" מהנטייה הזאת ויעבור לפלג אחר במפ"ם? האם לא יעמדו אז שוב לפני חורבן חיים והרס ישובים מחדש [...]?' מלץ רומז שייתכן שישנה דרך לחיים משותפים המשלבים חילוקי דעות, אבל מאשים את הצד שכנגד, הפועל 'בכוח הזרוע ממש' בכך שדרך כזו לא תיתכן במציאות. פרידמן, בתשובתו למלץ, אומר אותה דבר ממש אך מאשים כמובן את מלץ וחבריו באי-ההיתכנות.⁶² דומה שוותיקי עין חרוד היו יכולים להתנצח במאמרים ומאמרי תגובה על דפי דבר עד אין קץ.

עוד קודם לאירועי הסמינריון היתה הפרדה בפועל של שני המחנות בתוך עין חרוד, אבל למן אירועי הסמינריון החלה הפרדה רשמית ומוחלטת. מהר מאוד פעלו שתי מזכריות נפרדות מטעם שתי התנועות הקיבוציות היריבות בתוך הקיבוץ, וגם העיסוק על דפי דבר יתרכזו בפתרונות השונים לחלוקה ובהמשך ההאשמות ההדדיות, אך לא בעצם פילוג המשק, שהתקבל כעובדה מוגמרת.⁶³ על רקע זה מעניין לציין ידיעה שפורסמה בתאריך 25 בנובמבר 1951 על מברק תמיכה ששלחה מזכירות עין חרוד (עדיין ללא התוספת 'איחוד' בסוגריים) לוועד הפועל של ההסתדרות, ובו היא 'מחזקת את ידי הוועד הפועל במאמציו להפעיל את הצי המסחרי של ישראל והצלתו מהיד המחבלת, שאנו מרגישים אותה גם במשקנו'.⁶⁴ ידיעה זו מביעה עמדה כי כיפוף הידיים ההדדי בין מפא"י למפ"ם נמל חיפה במסגרת שביתת הימאים והה לכיפוף הידיים בחדר האוכל של עין חרוד.⁶⁵ לאחר מכן יתבעו אנשי מפא"י בעין חרוד, גם אם לא מעל דפי העיתון, לפתור את המשבר במשקם כפי שפתרה ממשלת מפא"י את המשבר בנמל חיפה, כלומר בשימוש בכוח האכיפה של המדינה.⁶⁶

- 60 אהרון מגד, 'מותו של מנדל אפרת', ישראל חברים, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 1956.
- 61 מגד, 'ערב עצוב', שם.
- 62 אהרון פרידמן, 'חלוקה ולא נישול (לפרשת עין חרוד)', דבר, 3.4.1952.
- 63 למשל: ש. ש. ותיק (שם עט, כפי הנראה), 'חרדה לגורל עין חרוד', דבר, 21.2.1951. על אף מה שמרמזת הכותרת, המאמר עוסק בוויכוח בין החלופות של חלוקת המשק.
- 64 ללא שם כותב, 'מתנדבים הפעילו את "גלילה"', דבר, 25.11.1951.
- 65 על שביתת הימאים ראו, למשל: דב חנין ודני פילק, 'שביתת הימאים', בתוך: עדי אופיר (עורך), חמישים לארבעים ושמיונה: מומנטים ביקורתיים בתולדות מדינת ישראל, מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד, תל אביב וירושלים 1999.
- 66 כפכפי, 'הקרע בעין חרוד', עמ' 437. כפכפי אף מוסיפה שבניגוד לפעולת המשטרה

התייחסות מעניינת, שונה מכל המאמרים, הידיעות והמכתבים שנסקרו, ישנה בטור המערכת 'דבר היום' במאי 1953. ככלל, ההתייחסות אל הפילוג בדבר נעה בין משבר לאסון, על כן מעניין לראות כיצד הכותב רואה בו גם את החיובי, אם אפשר לכנות זאת כך: 'בצער רב מצד אחד, ובהשתאות - מצד שני - לכוח הנפשי העומד לחברים ותיקים בקומם ללכת מביתם וממשקם למען חרות רוחם, השקפתם ואורח חייהם'.⁶⁷ הכותב תוקף את ותיקי עין חרוד, גם את תומכי מפא"י, על כך שהם מלאים טענות למוסדות שאינם מסייעים להם. הוא ממליץ להם לקחת דוגמה מוותיקי קיבוצים אחרים שמילאו אחר צו הפילוג בכאב אך בשתיקה. עוד הוא מספר לנו, הקוראים, כי מה שכתוב בדבר על קורות עין חרוד בימים אלו הוא חלקי: "אנו נמנעים מלספר עליהם לפרטיהם משום כבוד התנועה, הקיבוץ והבמה הציבורית הסתדרותית".

'עין חרוד היתה למשל ולשנינה'

תקופה ארוכה נשאו הדיווחים על אודות עין חרוד, החל במחצית השנייה של שנת 1952, אופי של משא ומתן ציבורי. אחת לכמה שבועות התפרסמו תכנית או החלטה כלשהי בעניין מטעם המוסדות, בדרך כלל 'המרכז החקלאי' או גופים אחרים הקשורים להסתדרות. לאחר מכן הגיעו טענות של אנשי האיחוד בעין חרוד (על פי רוב של שלמה לביא) על הפקרתם בידי ההסתדרות ועל הסבל שהם חווים עקב התנהגות המיעוט המפ"מי, ולאחר מכן באה תשובה מאת מזכירות עין חרוד של הקה"מ או אחד החברים. התמונה שעולה מהדברים היא של מלחמת התשה לכל דבר. דוגמה אחת לניסיון להגיע להחלטה שתהיה מקובלת על שני הצדדים היא תיאור מקיף של ישיבת המועצה החקלאית מאוקטובר 1952.⁶⁸ ההצעה שעמדה אז על סדר היום היא חלוקת עין חרוד על פי קו הוואדי, כשהרוב נשאר בנקודה המקורית והמיעוט מהקה"מ עובר לאתר החדש. הנושא היה טעון גם מפני שהקה"מ חלק על הסמכות שיש להסתדרות לכפות הסדר בעין חרוד (אנשי מפ"ם בהסתדרות היו נמנעים בקביעות מהשתתפות בהצבעות בנושא). אברהם הרצפלד, ראש המרכז החקלאי (ששימש בתפקיד ארבעים שנה), הדגים את ההתשה: 'פרשת עין חרוד נתנה לי לקח רב, ולא רק בבריאות', אמר א' הרצפלד, שנראה עייף וחיור וקולו ניחר, "עין חרוד היתה למשל ולשנינה". בכך הוא ביטא קול שחזר ועלה, המדגיש את הפיכתם של הפילוג בכלל ושל פרשת עין חרוד בפרט למכשיר ניגוח של יריביה

נגד הימאים שהתבצעה בניגוד לחוק, להפעלת משטרה בעין חרוד (דבר שלא התרחש, בסופו של דבר) יכלה להימצא הצדקה משפטית.

67 מ.ד., 'דבר היום/עין חרוד', דבר, 25.5.1952.

68 ללא שם כותב, 'המועצה החקלאית מחייבת את המרכז החקלאי לבצע חלוקת משק עין חרוד', דבר, 14.10.1952.

הפוליטיים של תנועת העבודה. בכך שותפה גם מערכת על המשמר, שם היה עיסוק אינטנסיבי באופן שהצטייר הקיבוץ בעיני הציבור הכללי ובמיוחד בעיני 'אויבי המעמד'.⁶⁹

ידיעה זו מגבירה את הרושם המתעצב שהפרשה כבר יצאה את גבולות המשק והפכה למבחן להסתדרות ולמוסדותיה. 'חברי הקיבוץ המאוחד הודיעו כי לא יקבלו את הכרעת ההסתדרות' (ההדגשה במקור). אם כך, אפשר לקרוא את פרשת פילוג עין חרוד עם דוגמאות אחרות, כמו שביתת הימאים (שכבר הוזכרה כאן). עם זאת, הכותב טורח להדגיש כי על אף 'המתיחות שהורגשה כל היום במועצה, נאמרו דברי החברים בהתאפקות. רק כמה פעמים הופר הסדר. כאזרה נשמעו דברי רבקה גובר, האם ששיכלה את שני בניה במלחמת השחרור [היתה ידועה גם בכינוי 'אם הבנים']', שהתריעה על הסכנה הצפויה לנפש הדור, הגדל באווירה זו של ריבות ומדנים'. ציטוט זה ואחרים מראים את התפיסה של 'הבלתי מעורבים' מתנועת הפועלים: מצד אחד כאב רגשי, מצד שני חשש לגלי ההלם של הפילוג. אפשר לראות זאת גם בציטוט הודעה מטעם סיעת 'העובד הציוני' לאחר ההצבעה: 'סיעת "העובד הציוני" במועצה החקלאית מביעה את צערה ואת כאבה העמוק על אסון הפילוג בקיבוץ המאוחד שגרם נזק לא ישוער להתיישבות העובדת. שאיפתנו היתה לראות פתרון והסדר מניח את הדעת לשני הצדדים. [...] אין דרך אחרת מאשר לקבל את הכרעת מוסדות ההסתדרות המוסמכים'.

הכרעת ההסתדרות - הישארות הרוב המפא"יי במשק והקמת משק חדש בידי אנשי הקה"מ - התקבלה בסוף אוקטובר 1953 לאחר שהקה"מ לא הצליח להגיע להסכמה עד ספטמבר.⁷⁰ האיחוד, גם אם לא ברצון רב, קיבל את ההכרעה וציפה שההסתדרות תפעל לכפות את מרותה בעניין, אך בפועל המשיך המאוחד במלחמת ההתשה (שבה הוא עתיד לנצח), למרות תחינות, הזהרות ואיומים של ההסתדרות והגופים הקשורים אליה.⁷¹ הקה"מ מצדו טען כי האיחוד ומפא"י עושים שימוש פוליטי חד-צדדי בהסתדרות, בעוד הם עצמם רוצים פתרון מוסכם במשא ומתן.⁷² מאחורי הקלעים תקופה זו מתאפיינת בשיאו של העיסוק הפוליטי בסכסוך בעין חרוד, אך ביטויו בעיתונים הוא חלקי בלבד. המאבק קשה מאוד גם בתוך המחנות עצמם. כך, בניגוד לטענות אנשי הקה"מ, דווקא אנשי מפא"י בעין חרוד ובאיחוד העלו טענות קשות כלפי אנשי מפא"י במוסדות ההסתדרות והמדינה על יחסם הרך לכאורה אל אנשי הקה"מ בעין חרוד. עיקר הביקורת כוון לחוסר יכולתם או רצונם של

69 אברהם תרשיש, 'התקפת הבורגנות הישראלית על התנועה הקיבוצית', על המשמר, 18.1.1951.

70 ללא שם כותב, 'דבר היום' (מאמר מערכת), דבר, 29.10.1953.

71 למשל: ללא שם כותב, 'התראה חמורה ביותר לאנשי הקה"מ בעין חרוד', דבר, 5.4.1954.

72 למשל: ללא שם כותב, 'הודעת סיעת מפ"ם בהסתדרות', דבר, 6.3.1954.

אישים בהנהגת מפא"י (את מרבית האש ספג הרצפליד) לכפות הסדר.⁷³ במקרים נדירים בלבד חרג מי מהצדדים מהתפקיד שיועד לו במחזה. דוגמה כזו אפשר למצוא בדברים שאמר בנימין גל, מזכיר הקה"מ, במועצת הקה"מ בקיץ 1953.⁷⁴ הוא ציין את הפילוג בקה"מ כולו כעובדה מוגמרת, והוסיף כי מלבד עין גב ועין חרוד הסתדרו העניינים בכל המשקים. על עמדת ההסתדרות בעניין עין חרוד הוא אמר שהיא 'חד צדדית ומתעלמת ממשמעותה המיוחדת של עין חרוד בקיבוץ המאוחד'. זהו טיעון אידאולוגי, שונה מהטיעונים הרגילים בדבר זכויות המייסדים, מיהו רוב ומיהו המיעוט וכדומה.

באותו הקשר מעניין למצוא דיווח על חגיגה לציון יום הולדתו השבעים של שלמה לביא, שהשתתפו בה גם חבריו לשעבר מפלג הקיבוץ המאוחד.⁷⁵ הדבר לא מנע מלביא לפרסם שבועיים לאחר מכן מאמר התוקף בחריפות את אנשי המאוחד ואת טבנקין אויבו.⁷⁶ אמנם הנימה בו לוחמנית, אבל יש בה גם קדרות ואירוניה של עייפות: 'לרוע מזלה של עין חרוד כמעט לא שרר בה שלום כל ימי קיומה, אולי מפני שרעיונה היה נשגב יותר מדי בידי אנשים קטנים מדי'.

התייחסות נוספת לעין חרוד במועצת הקה"מ היתה בדברי רחל סבוראי שתבעה 'המשך המלחמה בעין חרוד וביפתח, כשם שנלחמו בעבר נגד "סטרומה" ו"פטריה"'.⁷⁷ סבוראי, בתו של שמואל סבוראי שצוטט לעיל, מציגה עמדה לוחמנית ביותר של פלג הקה"מ בעין חרוד. לנוכח דבריו של גל במועצת הקה"מ מצטיירת תמונה שמצדיקה את טענותיהם של אנשי האיחוד בעין חרוד דווקא: אנשי הקה"מ רואים בעין חרוד סמל שלא יהיו מוכנים לוותר עליו. אמנם המאבק ארך עוד כשנה וחצי, אך בסופו של דבר הם זכו במבוקשם ומשק עין חרוד (מאוחד) הוסיף להתקיים בנקודה המקורית. בהערת אגב אציין שסבוראי לא כתבה לעיתון, אלא דבריה צוטטו במדור 'בשולי הדברים'. זו דוגמה בודדת להתייחסות נשית לפרשה, ולא זה המקום להרחיב בנושא, אך יש לתת את הדעת לכך שמדובר בשיח גברי באופן מוחלט.

'עין חרוד אבודה כבר מלפני הרבה שנים'

סוג אחר של דיווחים על אודות עין חרוד בדבר באותם ימים הוא על התרחשויות שהיו פועל יוצא של הכאוס הפנימי ששרר במשק עין חרוד. במציאות שישנו משק

73 למשל: כפכפי, 'הקרע בעין חרוד', עמ' 442.

74 ללא שם כותב, 'נפתחה מועצת הקיבוץ המאוחד', דבר, 3.7.1953.

75 ללא שם כותב, 'מסיבת עין חרוד לשלמה לביא', דבר, 20.12.1953.

76 שלמה לביא, 'נשק חלוד', דבר, 3.1.1954.

77 סבוראי מצוטטת במדור 'בשולי דברים': אהוד (שם פרטי בלבד), 'בשולי דברים/נמצאה סטרומה חדשה', דבר, 8.7.1953.

אחד המנוהל בידי שני ראשים, על אחת כמה וכמה כשאותם ראשים הם יריבים, חייב היום מייצרים תוצאות עגומות. בקיץ 1953 התברר, למשל, שהקיבוץ חייב 25 אלף לירות ארץ־ישראליות לפועלים מעפולה שעבדו במפעלי הקיבוץ, וזאת בגלל אי־הסדר שבשתי מערכות גזברות מקבילות. הפועלים איימו בשביתה, והתברר כי הסוציאליסטים מהקיבוץ גלגלו את המלחמה ביניהם על גבם של פועלים מהעיר.⁷⁸ דוגמה אחרת מגיעה לא כידיעה נפרדת אלא כתגובה על דברים שנכתבו בעיתון הארץ: בעין חרוד נפטר ילד, ובהארץ נטען שהוא חלה בשיתוק ילדים חמור שנגרם בשל מצב הביוב במשק, ונרמז שגם התברואה נפלה קרבן לסכסוך הפוליטי. בשיתוף פעולה נדיר הכחישו שני הפלגים היריבים את מה שנכתב בהארץ מכול וכול.⁷⁹ אולם למרות ההכחשה הגורפת אכן היו בעיות סניטציה, וגם אספקת המים הפכה ללא סדירה. בעיות אלו אף סיכנו את שיווק התוצרת החקלאית ממשק עין חרוד.⁸⁰ גם כאן הביעו שתי המזכירות תרעומת, אם כי הודו כי אכן יש בעיות כאלה בקיבוץ וכי הן נובעות מהליך הפירוד. בעל המשמר העיסוק במצב הסניטרי בעין חרוד פחות בהרבה. ידיעה בודדת, טכנית במהותה, עוסקת באי־אישור תקציב לשיפוץ מערכת הביוב בעין חרוד.⁸¹

דוגמה לסוג דיווחים נוסף היא ידיעה אשר נשאה את הכותרת 'בילוש והתנפלות בעין־חרוד' (ובה חוזר לכתוב 'סופרנו' עלום השם, שהכרנו בסיקור פרשת הסמינריון).⁸² הידיעה מזכירה לקורא שאף שהידעות מעין חרוד עוסקות בהטחת האשמות מילוליות או סקירה מייגעת של ההליכים האי־סופיים לקראת פתרון, האלימות שהתפרצה בפרשת הסמינריון וחדר האוכל לא נעלמה משבילי הקיבוץ. ביישבה של אנשי האיחוד, שהתקיימה דווקא בתל יוסף הסמוכה (המשתייכת לאיחוד) גילו המתדיינים שני 'מרגלים' מטעם אנשי הקה"מ ותפסו אחד; 'ובקושי הצילו אותו חברים מידי הקהל הנרגז'. אנשי תל יוסף פנו למשטרה (אי־אפשר להניח שללא תיאום עם אנשי האיחוד בעין חרוד), ובהמשך אותו לילה פרצו אנשי המאוחד לחדרו של אחד מחברי האיחוד, שתפס את 'המרגל', והפליאו בו את מכותיהם. הידיעה מוטה בכיבוד לטובת האיחוד ומסתיימת באמירה כי החברים שהגיעו לידי כך שאינם יכולים להתדיין בקיבוץ 'תמהים עד מתי יימשך המצב הפרוע הזה, ללא התערבות השלטונות במדינה'. גם מאמר המערכת מאותו היום מדבר באותו קול.⁸³

78 ללא שם כותב, 'לפני שביתת פועלים במפעלי עין חרוד', דבר, 14.8.1953.

79 ללא שם כותב, 'שני הפלגים בעין חרוד רוגזים על בדותות "הארץ"', דבר, 21.7.1954.

80 ללא שם כותב, 'חשש לאיסור שיווק התוצרת החקלאית של עין חרוד', על המשמר, 29.6.1954.

81 ללא שם כותב, 'נדחתה בקשה להקציב כסף לביוב בעין־חרוד', על המשמר, 18.8.1954.

82 סופרנו, 'התנפלות ובילוש בעין חרוד', דבר, 12.7.1954.

83 מ.ד., 'דבר היום/על המצב בעין חרוד', דבר, 12.7.1954.

ותובע התערבות ממשלתית בפתרון בעיית עין חרוד המתמשכת. אמירה כזו בשני מאמרים נפרדים באותו הגיליון, בעיתון הרשמי של ההסתדרות, יש בה הודאה חד-משמעית של ההסתדרות בכישלונה ובחוסר יכולתה לכפות פתרון על שני פלגים ביישוב שמורכב כולו מחבריה. מדובר במכה קשה תדמיתית למוסד רב עצמה זה, כזו החורגת מעניין עין חרוד בלבד.

גרסת הקיבוץ המאוחד לא איחרה לבוא.⁸⁴ הם האשימו את אנשי האיחוד בהחשדה ללא ביסוס ובהכאה אכזרית של הנער שנחשד ב'ריגול', אך גינו את האלימות משני הצדדים (והזכירו כי האיחוד לא גינה את הכאת הנער). הם מדווחים באותה הזדמנות כי הסכם לחלוקת הענפים, 'אשר ישמיט את הבסיס לסכסוך ויקדם פתרון סופי', קרוב. למחרת התפרסמה הודעה מטעם מזכירות האיחוד בעין חרוד המכחישה הן הגעה להסכם מעין זה והן את הטענה כי הסכם על חלוקת ענפי הקיבוץ הוא שיאיץ הסכם כולל.⁸⁵

מעניין לקרוא ידיעות אלו על רקע ידיעות אחרות בעיתון. הידיעות האחרות מדווחות על פרישתה של אחדות העבודה ממפ"ם עקב חילוקי דעות הנוגעים ליחסה החם של מפ"ם לברית המועצות, ועל נכונותה של אחדות העבודה להצטרף לממשלת מפא"י (דבר שאכן התרחש אך רק לאחר הבחירות לכנסת השלישית בנובמבר 1955). שוב אפשר לראות שהסכסוך המקומי והפנים-תנועתי היה חזק מהמהלכים הפוליטיים הארציים. אולי בעקבות פעמי הפילוג, הפעם של מפ"ם, יש מי שעדיין חלם - או שמא הנה - על פתרון שיאפשר את המשך קיומה של עין חרוד כמשק משותף. כך כותב 'משורר הנוער העובד' אברהם ברוידס: 'מי יתן ועין חרוד השסועה והכאובה תתאזר בכוח הליכוד העליון ושוב תוסיף להיות סמל מחנך לדור-מעיזים וחלוצי-עם לתפארה'.⁸⁶

את האופטימיות קוטע, בין השאר, שלמה לביא החוזר מהגלות הקצרה שגזר על עצמו בעיתון הארץ. לביא עורר סערה זוטא כשעבר לפרסם את מאמריו באכסניה הבורגנית של עיתון הארץ לאחר שבדבר סירבו לפרסם מאמר שבו הוא מכנה את אנשי המאוחד בעין חרוד 'בריונים וגנבים'.⁸⁷ הוא מסביר שהביטויים שסירבו לפרסם בדבר ובגללם עבר לפרסם בהארץ, 'בריונים וגנבים', נועדו לשמש פרובוקציה שתביא לתביעת דיבה נגדו של אנשי הקה"מ,⁸⁸ מכיוון ש'אחרי שהתיאשתי תוך אכזבה מרה ביותר מחיפוש דין אמת אצל הועד הפועל של ההסתדרות והמרכז

84 ללא שם כותב, 'גירסת הקיבוץ המאוחד על המתיחות בעין חרוד', דבר, 14.7.1954.

85 ללא שם כותב, 'עדיין אין הסכם בעין חרוד', דבר, 15.7.1954.

86 אברהם ברוידס, 'בשולי דברים/בחזית עין חרוד', דבר, 13.6.1954.

87 שלמה לביא, 'קצת ארוכות', דבר, 18.8.1954. המאמר נכתב לאחר שובו של לביא לדבר,

ובו הוא מצדיק את הביטויים.

88 שם.

החקלאי [דיון משפטי הוא] אפשרות יחידה לגולל בפני הציבוריות היהודית מה איומות הכיתות הזעירות בישראל'. הוא מאשים את המאוחד בהיותו ארגון שקם באצטלה אידאולוגית, אך כל מטרתו היא לדאוג לכיסאות מנהיגיו, נותן דוגמאות לגנבה ולבריונות לכאורה ומאשים את מערכת דבר בניטרליות שאינה במקומה. לביא ממשיך באותו קו במאמר נוסף, 'יחיד קם לעזרי'.⁸⁹ הוא מבטא תחושת בידוד קשה, ומודה לנתן אלתרמן שבשיר במדורו 'הטור השביעי' תמך בעמדתו. אלתרמן כתב שלביא צודק כשהוא אומר שהמוסדות עומדים מנגד ולא עושים דבר: 'מן הדלקה עצמה כמעט הסחנו דעת, אבל מאד יחרה לנו על הגצים'. על דבריו של לביא שלא הודפסו הוא אומר שאף שהם פסולים יש להתייחס אליהם, ועל לביא עצמו הוא כותב: 'קולו הוא היחיד אשר הגיח ככה בכל חמת-יאוש... למרות, לנשוך, לשרוט'.⁹⁰ לביא מודה לאלתרמן ומנצל את ההזדמנות להוסיף ולתקוף את יריביו מבית ואת ידידיו כביכול שאינם עושים די לדעתו על מנת להוציא לפועל את הפילוג בעין חרוד. במרירות הוא כותב: 'בשביל עצמי, עין חרוד, זו שהגיתי, חזיתי וחלמתי עליה, אבודה כבר מלפני הרבה שנים, מאז פוליטיקאים קטנים עשוה עניין ליצרים שלטוניים'.

מלבד המענה לאלתרמן, מאמר זה ייחודי בכך שהוא מכניס את ראש הממשלה משה שרת לרשימת הגורמים שעומדים מנגד, ומוכיח אותו על כך שאינו כופה פתרון על אנשי המאוחד: 'אנו רואים שגם ראש הממשלה התעטף ב"אפיריון השתיקה" [...]. ראש הממשלה יודע יפה יפה להבדיל בין "העקרון הקדוש" לבין "הפשרה הנפסדת"'. הוא אומר כי הוא יודע שלעומת הטרדות האחרות של ראש הממשלה וענייני המדינה עין חרוד היא כאין וכאפס, 'אך גם ידעתי: כל הגומר אומר לדחות מעצמו את העקרון הזעזער מפני העקרונות העצומים - יתנקם הראשון בהתחזקותו באחרונים'.

'הבשורה הטובה'

לקראת סוף שנת 1954 אפשר לראות פתרון באופק. הסנונית הראשונה היתה ידיעה בעלת אופי אינפורמטיבי על אודות אישור תכנית הבנייה של איחוד הקבוצות בעין חרוד שהתקבל בוועדה המחוזית לתכנון ובניין עיר בצפון.⁹¹ המעניין בידיעה הוא שבין הדיווח האחרון על הכישלון להגיע להכרעה בעין חרוד, אי-שם בספטמבר אותה שנה, ועד הפרסום בסוף נובמבר, התהפכו התכניות והקבוצה שהיתה עתידה

89 שלמה לביא, 'יחיד קם לעזרי', דבר, 5.9.1954.

90 נתן אלתרמן, 'הטור השביעי', דבר, 20.8.1954.

91 סופרנו בטבריה, 'אשורה תכנית הבניה של איחוד הקבוצות בעין חרוד', דבר, 25.11.1954.

לעזוב את המשק ולהקים משק חדש היתה דווקא קבוצת הרוב, היינו האיחוד. נכתב שם: 'החלטת הועדה [...] מקדמת את האפשרויות לחיסול פרשת עין חרוד מכיוון שהחלטת ההסתדרות על קו החלוקה במשק קיבלה בזה אישור חוקי ממוסד ממשלתי', אף על פי שלאחר מכן מדווח ש'פגל הקה"מ בעין חרוד מבקש צו על תנאי'⁹² בטענה שגם לו יש תכניות בנייה לגבעת קומי, היא 'גבעת המריבה' שעליה עתיד לקום משק עין חרוד איחוד. על אף זאת, בעקבות הפילוג המתקרב במפ"ם קידמו כמה ממנהיגי אחדות העבודה (לא מעין חרוד) פשרה כדי שלא להכביד על המפלגה החדשה'⁹³.

בסוף פברואר נאם נשיא המדינה יצחק בן-צבי לפני ועידת הקה"מ וראה לנכון להזכיר את עין חרוד:

והרשו... להעיר לכם. מתוך צער שממלא לבבות רבים מאתנו, שהפצע הפתוח של עין חרוד פוגע במעמקי נפשה של התנועה הקיבוצית ותנועת העבודה כולה. כל עוד לא יירפא הפצע לא תוכל התנועה הקיבוצית להתרומם לרמת יעודה הנשגב. אילו זכינו לבשורה על הסדר בעין חרוד, בעזרת המוסדות העליונים של ההסתדרות והמדינה, היינו שמחים ביותר לבוא לוועידתכם ולברך אתכם בלב שלם.⁹⁴

ציטוט זה מפיו של נשיא המדינה מראה על רמת המבוכה והדאגה בתנועת העבודה ובהסתדרות בהקשר הזה.

רק ביולי 1955, אחרי ארבע שנים של דיווחים עגומים, מופיעה בעמוד הראשי של דבר הכותרת: 'נסתיימה פרשת עין חרוד'.⁹⁵ הסיכום הגיע לאחר מינויה של 'ועדת השניים', שהורכבה מחבר מכל תנועה (אליעזר שושני מיפעת ושלום זק מגבעת השלושה),⁹⁶ וישבה שבועות אחדים על המדוכה עד שיצא עשן לבן. על פי כפכפי, הוויתור של אנשי האיחוד, אם על דעת סבוראי ולביא אם לא, נבע מהצלחת אסטרטגיית ההתשה של אנשי המאוחד, אך לא פחות מכך - מהבטחת המוסדות הרלוונטיים לסיוע נדיב בבניית הנקודה החדשה.⁹⁷

אך קוראי דבר לא יכלו להתרווח בנחת. שלמה לביא המשיך, לפני ואחרי ההסכם,

92 ללא שם כותב, 'פגל הקה"מ בעין חרוד מבקש צו על תנאי', דבר, 10.1.1955.

93 ללא שם כותב, 'המרכז החקלאי ידרוש ביצוע החלטת ההסתדרות בעין חרוד', דבר, 26.1.1955.

94 ללא שם כותב, 'נשיא המדינה מעלה בברכתו בעיית עין חרוד', דבר, 28.2.1955.

95 ללא שם כותב, 'נסתיימה פרשת עין חרוד - אושר הסכם החלוקה בין שני הצדדים', דבר, 8.7.1955.

96 כפכפי, 'פילוג עין חרוד', עמ' 176-177.

97 כפכפי, 'הקרע בעין חרוד', עמ' 451.

להצליף בעטו. 'היתה עין חרוד אחד המשקים שכל תנועת העבודה בארץ התברכה בו. [...] עכשיו היא כמעט שוממה, בכל אופן עלובה מאד. מתביישים להראותה. כך לפני ההסכם וכך לאחר ההסכם',⁹⁸ כותב לביא בפברואר. מיד אחרי הידיעה החגיגית ביולי הוא כותב מאמר בשם 'על הבשורה הטובה'.⁹⁹ הכותרת הצינית היא על ההסכם, שנראה כי הושג בלחץ הבחירות המתקרבות לכנסת השלישית (בסוף יולי 1955). את מילותיו המשוננות והכאובות הוא לא שולח הפעם ליריביו בקה"מ אלא לאנשים שהיו שותפיו הפוליטיים, אשר לטענתו הפקירו אותו ואת חבריו מהאיחוד. בכך הוא משחזר את תחושותיו מימי הקמת הקיבוץ המאוחד ב־1927, אז התנגדו הוא ורבים מחברי עין חרוד למהלך וציפו לשווא לסיוע מפלגתי במאבקם.¹⁰⁰ 'כאן לא היה הסכם חפשי, כי אם הסכם כפוי. כאן היו עינויים ולחץ איום מצדכם, בהשאירכם אותו בודדים לנפשנו. בכך הכינותם לעצמכם אפשרות להפר בקלות כזו החלטותיכם. [...] אותי, שיש לי, אולי, איזו שייכות לעין חרוד, לא הזמנתם על הברכה'. הוא רומז שבנסיבות אחרות היה עוזב את עין חרוד: 'אמנם ידעתי מה הייתי צריך לעשות. אפס, הנני כבול לקברים וזקנתי. לי אין ברירה'. בקברים מדבר לביא על קבריהם של אשתו שנפטרה בצעירותה ושל שני בניו שנפלו במלחמת העצמאות. זהו אקורד סיום מלא חמיצות וטענות ממי שהיה הדובר המרכזי של פילוג עין חרוד על דפי דבר.

גם שמואל סבוראי תוקף בחריפות את ההסתדרות ומפא"י על ההסכם שנכפה בעין חרוד.¹⁰¹ בנימה צינית הוא מייעץ למפא"י לנהוג כפי שנהגו בהסכם של עין חרוד: לצרף את אחדות העבודה לממשלה ולחלק את התיקים שווה בשווה. גם עיתון דבר מותקף: 'ברכתו [של דבר] על ה"הסכם" היתה נטיפת רעל אל כוס התמורות ששתינו כל הימים הארוכים שעברו ושעוד לא תמו' (ההדגשה במקור). אך בניגוד ללביא, סבוראי גם שומר על אופטימיות־מה:

ובכל זאת - האחריות ההיסטורית על המשך קיומה של עין חרוד [...] - על אף החבלות הקשות מירי יריבים ומירי ידידים - מוטלת על שכם הרוב בעין חרוד ויהיה עלינו להתחזק בקיום חובתנו למקום. ואם המרה 'הבשורה הטובה' לחברנו שלמה לביא, עד כי הודיע שבעין חרוד זו שהותירו לנו - אין לו מקום ויהיה עליו לערוך גלות מעין חרוד, שהרה את רעיון יסודה ובה שכל אשתו ושני בניו - יהיה עלינו לעשות הכל כדי למנוע את חברנו שלמה לביא מצעד זה ולקומם אתו יחד את הריסות עין חרוד.

98 שלמה לביא, 'אחר ההסכם', דבר, 1.2.1955.

99 שלמה לביא, 'על הבשורה הטובה', דבר, 14.7.1955.

100 כפכפי, 'הקרע בעין חרוד', עמ' 428.

101 שמואל סבוראי, 'עוד על "הבשורה הטובה"', דבר, 18.7.1955.

בספטמבר כבר קרא סבוראי ברוב עם את מגילת היסוד של עין חרוד איחוד.¹⁰² הפסימיות של ותיקי האיחוד בעין חרוד לא מכתימה את הדיווחים בדבר, אשר סוגרים מעגל ומספרים על אידיליה מחודשת בעמק:

רוח חדשה מנשבת בשדות עין חרוד ובסדנאותיה. בינתיים גילו שני הצדדים מה רב הקשר שלהם לאמא אדמה: קשר זה ודאי ילווה אותם בדרכם החדשה, המחולקת. אף על פי כן אפשר להתנבא שיבוא יום של שיתוף פעולה בין שני המשקים הנושאים עליהם את שם עין חרוד. [...] מאחד את כולם: בית הקברות המקומי לאחים ולאבות ומקום מנוחתם של הבנים - הגיבורים. עכשיו יש כבר חברים ממשק עין חרוד אחד, הדורשים בשלום יריביהם הפוליטיים מתמול שלשום; עתידים הם מהר ללחוץ איש את יד רעהו.¹⁰³

שלא כקהל הקוראים של דבר, קוראיו של על המשמר נדרשו לערנות מופלגת כדי להבחין כי פרשת פילוג עין חרוד הגיעה לכדי סיום. ב־1 באוגוסט 1955 הופיעה ידיעה קטנה בדבר ביטול צו על תנאי שביקש פלג הקה"מ בעין חרוד לעיכוב תכנית הבנייה של פלג האיחוד בגבעת קומי, מקום יישובו החדש של פלג האיחוד. בתוך הידיעה מדווח: 'הושג לאחרונה הסכם הפשרה בנוגע לעתידו של המשק, ובמסגרת זו הוכרע גם גורלה של "גבעת המריבה"'. את הסיקור הגובל בהתעלמות נכון לייחס לעובדה שבאותה עת היה פילוג מפ"ם עובדה קיימת, ומפלגתו של הקה"מ - אחדות העבודה-פועלי ציון - תחזקה כבר עיתון משלה, למרחב.

סיכום

מאמר זה סקר את ייצוגה של פרשת פילוג עין חרוד בעיתונים דבר ועל המשמר, כלומר בהיבט מסוים שלה. כאמור, על אף מגבלותיה, סקירה כזו מאפשרת לנו לקרוא את הפרשה מעיני אנשי התקופה בזמן אמת. הדעת נותנת שבסקירת דבר ועל המשמר בתקופה הרלוונטית היה אפשר לצפות למאמרים ארוכים הנוגעים לסוגיות פוליטיות כבדות משקל, למאבק הבין-גושי ולשאלות הנוגעות לעתידה של מדינת ישראל, תנועת העבודה והתנועה הקיבוצית. במאמרים מסוג זה, אידאולוגיים ומעוררי דיון, כמעט לא נתקלתי. רובו המכריע של החומר הנקרא אינו עוסק במקורות כבדי המשקל של הפילוג, אלא בעניינים ארציים יותר. הדגש הושם במחיר האישי והקולקטיבי של הפילוג ויותר מכול במאבקים הקטנוניים הקשורים לפילוג.

102 ללא שם כותב, 'הוחל בהקמת עין חרוד החדשה', דבר, 11.9.1955.

103 ירוחם (שם פרטי בלבד), 'בשולי דברים/עין חרוד - על סף הבניין המחודש', דבר, 22.9.1955.

בסופו של דבר, הפילוג בקה"מ התרחש בקיבוצים עצמם, במוסדות התנועתיים ובאלה המפלגתיים. התפקיד שניתן לעיתונות התנועתית והמפלגתית הוא בעיקר תודעתי והסברתי. הפנייה של העיתונים היא כלפי חוץ, מתוך שאיפה לגייס תמיכה לצדם, וכלפי פנים, על מנת לחזק את הכוחות שהם תומכים בהם וכדי לשמר את אמונתם בצדקתם. אך אין אלה תפקידים קלי משקל. בתקופה שהעיתונות הכתובה היתה המדיום העיקרי של תקשורת המונים, לייצוג העיתונאי היה חלק נכבד בקיבוע הדימוי התודעתי של אירועים. כך אפשר לראות כיצד הדימוי האלים של הפילוג השתרש, בין השאר, הודות לסיקור אירועי הסמינריון בנובמבר 1951. זאת אף שהמחקר ההיסטורי מפרוץ דימוי זה.¹⁰⁴ עם זאת, בין השאר הודות למאמרים האישיים של ותיקי עין חרוד בדבר, אפשר לראות גם צפונות לב ולהתרחש מהמחיר הכבד ששילמו האנשים המעורבים בפילוג. הנימה המשתנה לאורך שנות פרשת הפילוג מצביעה על כך.

באשר לליביא, לסבוראי ולאחרים, נראה שאנשי עין חרוד מעולם לא שבעו, על אף עייפותם הניכרת, מלעסוק במלחמות הגרסאות או בעולל שעושים להם הקיבוץ המאוחד, ההסתדרות או מוסדות המדינה. כפי שראינו, הטון של אנשי עין חרוד הופך להיות נוגה יותר ואולי נואש במקביל להתארכות המאבק על קיבוץ, אך הוא לא הופך לוחמני פחות. ההפך הוא הנכון. אפשר לייחס את זה לאמונה עיקשת בצדקת הדרך או לטרחנות ואגו תובעני, אבל אפשר גם בהחלט לראות זאת כביטוי המראה עד כמה עמוק חדר הפילוג לנפשם של האנשים המעורבים בו. במאמרו האחרון של ליביא בנושא ('על הבשורה הטובה') נראה כי הוא אכן אָבַל על מפעל חייו, ואין מדובר באמצעי רטורי שנועד להשחיר את פני אנשי המאוחד או מפא"י. אי־היכולת לרדת לשורשם של האירועים בולטת גם באופי הרשמוני של הסיקור, שבו כל צד מציב את גרסתו ולעתים אין כל הלימה בין שתי הגרסאות. הדבר מלמד אותנו על מוגבלותו של הסיקור העיתונאי, בין שההטיה בו ברורה ומופגנת ובין שהיא סמויה. אפשר לשער שבני הזמן הכריעו בין הגרסאות על פי נטיית לבם הפוליטית או התנועתית. ואילו לנו, בהנחה שגם המשתתפים סיפרו לאחרים ולעצמם שוב ושוב את גרסתם הסובייקטיבית, נותר ככל הנראה להכיר בכך שלעולם לא נדע מה התרחש לאשורו בכמה מהאירועים ומי באמת הרים יד ראשון בחדר האוכל של עין חרוד.

באשר לעין חרוד, מהקריאה אפשר להבין כי מדובר בסיפור שהסתיים עוד בתחילתו. עוד קודם שהשתלט מישוהו על בית הדפוס או מנע מפלוני לאכול בחדר האוכל, היה ברור לכל המשתתפים והצופים שעין חרוד פולגה להלכה ועתה נותר

104 כנרי, סנוורים, עמ' 39. כנרי מדגיש כי הפילוג בכללו היה מסודר ואלים פזיזות בו 'הייתה שולית שבשולית'.

רק לפלגה למעשה. הדבר נכון גם לפילוג בקיבוץ המאוחד בכללותו, ויעיד על כך מיעוט זעיר להפתיע של כתיבה שמנסה לעצור את גלגל הפילוג או לפחות לטעון נגד עצם קיומו.

נפח נכבד של סיקור ניתן בשני העיתונים לרושם שמשאיר הפילוג בחברה החיצונית. החשש 'מה יגידו השכנים' נוכח בדבר למן המאמר הראשון על עין חרוד, שעסק ביובל השלושים לקיבוץ, ועד תחינתו של הנשיא בן-צבי למועצת הקה"מ לסיים את הפרשה. החשש שחוזר ועולה הוא לדמותה של החברה הקיבוצית, אך ככל שחולפים החודשים והשנים החרדה היא לא רק לתדמית הקיבוץ אלא גם לתדמית ההסתדרות ולכוחה. מתוך ציטוטיהם של בכירים בהסתדרות עולה חשש של ממש, שהתבטא גם בטיפול בשביתת הימאים, למידת עצמתו של הארגון רב ההשפעה.

הקריאה בעיתונים מספקת גם מסקנות מעניינות על העיתונים עצמם. בדבר, כצפוי, אפשר לזהות הטיה בסיקור לטובת איחוד הקבוצות והקיבוצים (המורכב מתומכי מפא"י). דוגמאות יש לרוב, למשל מאמרו של יחיאל הלפרן, 'המשבר החברתי', שהוא כתב שטנה כלפי מפ"ם: 'הוקמה בתוך המחנה [הציוני-הסוציאליסטי] מפלגה קומוניסטית, מפ"ם, המכניסה לחיי מעמד העובדים את כל השקר, הכיעור והרקבון המוסרי של הקומוניזם בימינו'¹⁰⁵; או מקרה יחיד שנתקלתי בו של טעויות דפוס בוטות (שגיאות ובלבול שורות) שמופיע, במכוון או בשוגג, דווקא בהודעת מזכירות הקיבוץ המאוחד בעניין מועצת נען (18-19 במאי 1951), אחד מאירועי המפתח הדרמטיים בפרשת הפילוג.¹⁰⁶ ככלל מופיעות יותר דעות המקורבות לאיחוד, וכשמצוטטים אישים או דעות משני צדי המתרחם עמדת האיחוד מופיעה ראשונה וביתר הרחבה.

עם זאת, יש לציין שבדרך כלל נשמרים כללים של עיתונות הוגנת, כמו זכות תגובה ופתחון פה לאנשי המאוחד וסגנון ביטוי מתון על פי רוב. מעברו הזמני של שלמה לביא לעיתון הארץ ודוגמאות אחרות מראים שעל אף המאבק החרף לא היה הקו המערכתי של דבר מתלהם על פי רוב, אם כי ככל שהתקדם מהלך הפילוג, ובמיוחד נכון הדבר לשנת 1951 שבה הגיעה המחלוקת לשיא, טון המאמרים הפך להיות ביקורתי יותר ויותר כלפי הקה"מ ומפ"ם. האמור רלוונטי לענייני הפילוג בקה"מ, שכן בנושאים אחרים ההתנגחות הפוליטית במפ"ם מפורשת הרבה יותר, כמו בתקופת 'שביתת הימאים' או בעיסוק בפוליטיקה פנים-ההסתדרותית.¹⁰⁷ בעל המשמר מצב העניינים שונה. הקו הוא אנטי-מפא"י במובהק ומייצג נאמנה

105 יחיאל הלפרין, 'המשבר החברתי', דבר, 9.11.1951.

106 ללא שם כותב, 'מכתב תגובה ממזכירות הקיבוץ המאוחד', דבר, 26.1.1951.

107 מ' אמסטור, 'על המשמר והבחירות בהסתדרות פועלי הבניין', דבר, 1.11.1951.

את מפ"ם ואת הנהגת הקיבוץ המאוחד. אין בעיתון זה כלל ביטוי לצד שכנגד, אלא כציטוט המלווה בדברי הסבר והפרכה.¹⁰⁸ הסבר אפשרי לכך הוא היותו של **על המשמר** עיתון מפלגתי רשמי, בניגוד ל**דבר** שהיה שופרה של ההסתדרות, שמפא"י היא ללא ספק הגוף הדומיננטי בה אך לא היחיד (בשנים 1948-1955 פרסמה מפא"י עיתון מפלגתי בלעדי, **הדור**, אך הוא לא זכה לתפוצה רחבה וסופו שנסגר בשל קשיים כלכליים).¹⁰⁹ זהו גם ההסבר לכך ש**דבר** נתן פתחון פה גם לאנשי הקה"מ במאמרי דעה ותגובה, גם אם לא בלתי מוגבל.¹¹⁰

קריאה ב**דבר**, שופר ההסתדרות כאמור, מסייעת בהבנת אחריתה של פרשת הפילוג של עין חרוד. בראש מעייניו של העיתון היתה ההסתדרות, ולהסתדרות אינטרסים משל עצמה. כך אמנם תמך הקו המערכתי באנשי מפא"י בעין חרוד, אך מרגע שעין חרוד ופרשת פילוג הפכו למעמסה ולמבוכה עבור ההסתדרות ותנועת העבודה, הפך צו השעה להיות סילוק הפרשה מסדר היום ולא השגת ניצחון או צדק. שהרי, כפי שכאמור היה אפשר לצפות, תקדים פיצול הקיבוצים הגדולים במהלך הפילוג היה צריך להביא להישארות תומכי מפא"י בנקודה המקורית. במציאות הפוליטית החדשה שנוצרה לקראת אמצע שנות החמישים השתנו הצרכים הדחופים, ופלג מפא"י בעין חרוד נזרק תחת גלגלי האוטובוס, אם לנקוט לשון עכשווית.

108 למשל: ללא שם כותב, 'הקיבוץ המאוחד אוזר את כוחו לעמידה נגד פילוג משקיו', **על המשמר**, 21.5.1951. בסיכום ארוך של מועצת נען, שנימת כותרתו מייצגת את הכתוב בו, מובאת עמדת אנשי מפא"י, אך לאחריה פרשנות מנוגדת.

109 עוד על הדור: נאור, מרדכי, 'הדור' - לבטיו של עיתון מפלגתי: שבע השנים הקשות, בתוך: מרדכי נאור, **רבתי, העיתונות: פרקים בקורות התקשורת הכתובה בארץ**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, תל אביב תשס"ה.

110 דוד צירקין, איש הקיבוץ המאוחד בעין חרוד, חתם מאמר בהערה: 'הערה - מאמר זה נשלח לפני שבועות מספר לפרסום ב"דבר" אך "דבר" סרב לפרסמו'. דוד צירקין, **נשמור על טוהר דגל ההסתדרות**, **על המשמר**, 15.7.1951.